

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЕКОЛОГІЧНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПІДПРИЄМНИЦТВА

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему

«РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19»

Студента 2 курсу магістратури
денної форми навчання
спеціальності 076 «Підприємництво,
торгівля та біржова діяльність»
освітньо-наукової програми
«Підприємництво, торгівля та
біржова діяльність»

Кінзерського Богдана Богдановича
Наукова керівниця

к.е.н., доцент Кот Людмила Леонідівна

Засвідчую, що в цій дипломній
роботі немає запозичень із праць
інших авторів без відповідних
посилань

Студент _____

(підпис)

Робота допущена до захисту в ЕК рішенням кафедри
екологічного менеджменту та підприємництва від «05» травня 2023 р.,
протокол № 11.

В.о. завідувачки кафедри екологічного
менеджменту та підприємництва,
кандидатка економічних наук, доцентка
Гончаренко Наталія Володимирівна

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
Розділ I. Теоретичні аспекти дослідження розвитку малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19.....	6
1.1. Сутність пандемії COVID-19 та особливості її прояву для малого бізнесу.....	6
1.2. Напрями впливу коронавірусної кризи на малий бізнес України.....	16
Розділ II. Аналіз наслідків впливу пандемії COVID-19 для економіки та малого бізнесу в Україні.....	21
2.1. Аналіз стану української економіки під час коронавірусної пандемії.....	21
2.2. Емпірична оцінка впливу пандемії COVID-19 на малий бізнес України (на прикладі туристичного бізнесу).....	30
Розділ III. Основні шляхи розвитку малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19.....	38
3.1. Світовий досвід підтримки малого бізнесу в умовах пандемії.....	38
3.2. Антикризові заходи подолання наслідків пандемії COVID-19 для малого бізнесу України.....	43
3.3. Діджиталізація бізнесу в умовах пандемії COVID-19.....	51
ВИСНОВКИ.....	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	64
ДОДАТКИ.....	72

ВСТУП

Вся світова спільнота з середини грудня 2019 року вперше зіштовхнулася із спалахом Коронавірусу, а в січні 2020 року була оголошена надзвичайна ситуація у сфері охорони здоров'я, що мала міжнародне значення. Станом на березень 2020 року набула глобального поширення коронавірусна хвороба, яка більш відома за назвою COVID-19. Пандемія, викликана цим вірусом, вже привела до загибелі тисяч людей в цілому світі, наклала значні обмеження на соціально-культурне життя населення і радикально змінила тенденції розвитку в світовій економіці. Сьогодні важко передбачити, які людські та економічні втрати в кінцевому підсумку зазнають держави в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі. Однак важливо враховувати індивідуальні прогнози економічного розвитку і заходи, обрані урядами провідних країн світу для подолання негативних наслідків пандемії COVID-19. Це дозволить сформувати реальне бачення можливого ходу економічних процесів, які безпосередньо вплинуть на рівень соціокультурного життя населення.

Актуальність теми впливу COVID-19 на малий бізнес України є важливою, оскільки ця проблема стосується не однієї компанії, а й усіх суб'єктів господарювання. І якщо не сповільнити її вплив, то може статися колапс української економічної системи і почнеться затяжна економічна криза для всього населення. Тому ми пропонуємо детально розглянути в даній роботі основні наслідки пандемії як для економіки країни, так і для малого бізнесу і окреслити основні шляхи виходу з кризової ситуації.

Мета і завдання дослідження. Метою дипломної роботи є дослідження сутності COVID-19 та аналіз її впливу на малий бізнес в Україні, визначити основні наслідки та подальші сценарії розвитку малого бізнесу.

Для досягнення мети в роботі були поставлені наступні **завдання**:

1. Визначити сутність пандемії COVID-19 та особливості її впливу для малого бізнесу.
2. Дослідити напрями впливу коронавірусної кризи на малий бізнес України.
3. Провести аналіз стану української економіки під час коронавірусної пандемії.
4. Здійснити емпіричну оцінку впливу пандемії COVID-19 на малий бізнес України (на прикладі туристичного бізнесу).
5. Дослідити світовий досвід підтримки малого бізнесу в умовах пандемії.
6. Окреслити антикризові заходи подолання наслідків пандемії COVID-19 для малого бізнесу України.
7. Розглянути напрями діджиталізації бізнесу в умовах пандемії COVID-19.

Предметом дослідження є фактори та умови, що формують сучасний стан економічного розвитку малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19.

Об'єктом дослідження є діяльність малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19.

У першому розділі ми розглянули загальний вплив коронавірусу на діяльність малого бізнесу в Україні. І на основі статистичних даних ми вивчили теоретичні основи оцінки наслідків COVID-19 для малого вітчизняного бізнесу.

У другому розділі ми проаналізували вплив COVID-19 на малий бізнес та економіку України і виявили, що в перші три місяці пандемії обсяг ВВП впав до рекордного рівня, а обсяги експорту та імпорту впали. Щодо малого бізнесу та найбільше постраждала туристична галузь та ресторанний бізнес.

У третьому розділі на прикладі іноземних країн ми розглянули дії урядів, щодо мінімізації впливу Коронавірусу на економіку досліджуваних країн. Дані рекомендації доцільно використовувати для подолання коронакризи в Україні.

У процесі дослідження були використані наступні сучасні методи дослідження: метод порівняльного аналізу та метод логічного узагальнення, системно-структурний аналіз (при огляді теоретичних питань дипломної роботи); аналітичний метод та метод порівняльного аналізу (під час аналізу впливу коронавірусу на малий бізнес); багатофакторний аналіз, індексний метод та метод групувань (при розробці основних антикризових заходів з подолання коронавірусної кризи для підприємств малого бізнесу), а також нормативно-законодавча база у сфері регулювання сталого розвитку.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у запропонованій нами програмі щодо відновлення українського малого бізнесу через вплив на нього коронавірусної кризи.

Положення, що їх винесено на захист. Усі наукові результати, які містяться в кваліфікаційній роботі і винесено на захист, отримано автором особисто.

Матеріали, які використані під час написання дипломної роботи на тему «Розвиток малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19»: спеціальна та довідкова література, словники, інформаційні видання, дані Інтернет ресурсів, річні статистичні звіти України, дані світової туристичної організації.

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох частин (теоретична і аналітична і рекомендаційна), висновків та пропозицій та списку використаних джерел.

Розділ I. Теоретичні аспекти дослідження розвитку малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19

1.1. Сутність пандемії COVID-19 та особливості її прояву для малого бізнесу

Малий бізнес є основою економіки, а в умовах глобальної економічної кризи спостерігається руйнація загальної стабільності суспільства, що виникла через пандемію коронавірусу відбувається його «руйнація».

Раптовий спалах пандемії COVID-19 торкнувся майже всього світу, який зіткнувся з економічними потрясіннями ще у 2019 році, а раптовий прорив перетворив економічні потрясіння на економічну катастрофу. Коронавірус виявився дуже заразним і передавався від людини до людини за прямого тісного контакту. Як припинення поширення вірусу уряди більшості країн світу наказали заблокувати свої кордони, щоб люди не вступали в контакт одне з одним. З іншого боку, сталося значне падіння доходів, оскільки на карту було поставлено більшість підприємств. Майбутнє світової економіки значною мірою залежить від малого бізнесу та основної зайнятості залежно населення, які працюють саме в сфері малого бізнесу.

Уряд вжив певних заходів щодо імпорту та експорту, викликаних блокуванням, щоб регулювати доступ до товарів першої необхідності, що призвело до стресу в ланцюжках поставок та вплинуло на бізнес у цілому в всьому світі. Заходи, що вживалися для припинення поширення Коронавірусу, включають не лише блокування, а й ізоляцію, обмеження та заборони на поїздки, недопущення скупчення великої кількості людей, тимчасове закриття шкіл, а також пауза в інших ділових чи податково-бюджетна діяльність розглядалась як дія із захисту здоров'я населення під час кризи [1]. Все це так чи інакше прямо чи опосередковано впливає на економіку. З'ясувалося, що країни та їхні торгові партнери, які запровадили карантин, спостерігають порушення у ланцюжках поставок, оскільки експорт

та імпорт товарів утруднялися. Спад у ланцюжку поставок був різким на початку пандемії, що у перші кілька місяці 2020 року призвело до різкого падіння експорту у Китаї. Сектор країн Європейського союзу (ЄС) та експорт США зіткнулися з падінням на 8% та 7% відповідно у березні порівняно з попереднім роком.

Так само сектор подорожей вважається одним із найбільш постраждалих секторів малого бізнесу. Обмеження та заборони на поїздки в усьому світі вплинули на те, що галузь впала, маючи нульові продажі та прибутки. За оцінками Всесвітньої туристичної організації, понад 100 мільйонів робочих місць в індустрії туризму перебувають під загрозою у всьому світі, причому в Азії зайнято понад 50% цих робочих місць. В основних країнах подорожі та туристичний бізнес, пов'язаний з прибуттям іноземних туристів, становлять найважливіший експорт послуг і вважаються основними галузями, особливо це стосується малих острівних країн.

Країни ЄС, Китай та Сполучені Штати є одними з основних гравців у глобальних ланцюжках поставок, окрім того, що вони є одними з найбільших світових експортерів, що робить їх головними імпортерами деталей, основних матеріалів та компонентів. Ці наслідки також торкнулися не тільки економічних партнерів країн «Великої трійки», а також інших країн, які не мають прямих торговельних відносин із ЄС, США чи Китаєм (G3) через блокування та обмеження. Зрештою, встановлено, що блокування в одній економіці може призвести до ускладнення глобального ланцюжка поставок і може викликати серйозні хвильові ефекти в усьому світі. Близько 63% імпорту світового ланцюжка поставок та 64% експорту світового ланцюжка поставок підтримуються трьома великими торговими центрами ланцюжка поставок, тобто G3 [2]. Однак, за оцінками Міжнародного торгового центру, встановлено, що заходи, вжиті для зупинення поширення COVID-19, найбільше торкнулися економіки G3 серед глобальних гравців через їхній прямий зв'язок.

Країни, в яких уряду довелося запровадити локдаун як запобіжний засіб для припинення поширення вірусу, також призвели до зупинки економіки. Цей закон в основному торкнувся оптової та роздрібною торгівлі, туристичного та готельного бізнесу. Щоб було зрозуміло, найбільше постраждали саме малі підприємства. Через менший попит замовлення було скорочено кількість діючих малих компаній у країнах, яких найбільше торкнулась пандемія, в основному острівних, які повністю залежить від туризму. Країни, під впливом пандемії зіткнулися з падінням попиту, насамперед через скорочення продажів споживачам та підприємствам. Досліджено, що навіть після того, як пандемія почне слабшати, малий бізнес може почати з менших інвестицій через низький баланс власного капіталу. Деякі малі підприємства також можуть зіткнутися з кредитним навантаженням та банкрутством.

Відновлення малого бізнесу дуже сильно залежить від ситуації зі здоров'ям у країні та від того, як вона покращуватиметься з часом і, зрештою, від відновлення попиту з боку споживача та, відповідно, бізнесу. Виявлено, що попит на купівлю продуктів різко відновився відразу після того, як протягом кількох тижнів після блокування, оскільки люди пропустили купівлю продуктів у своїх улюблених малих підприємств у період блокування [3].

В період пандемії деякі підприємства зіткнулися з великими проблемами, в той час як іншим було легше відновити залежно від продукту, який вони продавали після свого відновлення. Підприємства, які намагалися продавати дезінфікуючі засоби та інші засоби захисту або вести бізнес із ними, отримали величезний прибуток протягом тижня після блокування, оскільки основним мотивом людей було залишатися у безпеці від вірусу. У той же час, цей сценарій також заохочує виробництво дезінфікуючих засобів і масок для обличчя для боротьби з COVID-19 для малих підприємств, щоб заповнити прогалину, з якою вони зіткнулися під час блокування. Хоча виявлено, що вплив на малий бізнес надто серйозний порівняно з іншими,

згідно з звітами про опитування Міжнародного торгового центру. Згідно з опитуванням, близько 55% малих підприємств зазначили, що вони сильно постраждали від пандемії та її заходів [4].

Коли ЗМІ звернулися до малих підприємств із питанням про необхідну їм підтримку, вони отримали чіткий опис того, яку підтримку вони віддали б за краще, а саме відмова від податків, тимчасові податкові пільги та фінансова підтримка з боку уряду були б найбільш вигідними державними заходами. Таким чином, підтверджується криза ліквідності, за якою виникла криза в сфері охорони здоров'я в усьому світі [5].

Пандемія COVID-19 змінила звичний стиль життя і торкнулася кожної людини прямо чи опосередковано. Уряди країн світу вживали таких заходів, як блокування та обмеження, щоб зупинити поширення коронавірусу. Ця стратегія змусила ділову активність сповільнитись або, навіть, зупинитись. На початковому етапі блокування, наприкінці березня 2020 року, люди думали, що все повернеться на свої кола, і період карантинних обмежень триватиме до липня 2020 року. Однак здавалося, що пандемія погіршується після кожного випадку, і блокування було продовжено, зберігаючи зупинку більшості ділових операцій. Це, з іншого боку, далося взнаки на співробітниках. Працівники, зайняті на малих підприємствах, втратили роботу, оскільки малі підприємства не мали достатньо грошей, щоб утримувати своїх співробітників у цей період [6].

Деякі підприємства через відсутність готівки вирішили закритися назавжди, тоді як деякі інші закрилися тимчасово і можуть повернутися до роботи, щойно зможуть відшкодувати збитки. Працівники таких підприємств або втратили роботу, або отримували менші зарплати в ці періоди [7]

Однак після блокування, коли підприємства почали працювати було виявлено деякі ідеї, якими керувалися підприємства, і які започаткували унікальні тенденції у практиці управління співробітниками, оскільки вони вважають, що пандемія має довгострокові наслідки. Підвищені стандарти санітарії та політики соціального дистанціювання були впроваджені на

робочих місцях більшістю компаній [8]. Продуктові магазини встановили захисні екрани між працівниками та відвідувачами, щоб запобігти контакту. Деякі підприємства обмежили кількість співробітників і клієнтів, що знаходяться на території одночасно, щоб уникнути скупчення людей, і запровадили соціальне дистанціювання [9]. Інші підприємства надали співробітникам комплекти засобів індивідуального захисту від контакту з людьми. Деякі підприємства впровадили віддалене робоче середовище та виявили, що можуть продовжувати свою діяльність без необхідності особисто зустрічатися з людьми. Такі компанії, побачивши результат виробництва своїх співробітників, залишилися задоволені своєю роботою і планують зробити це постійною звичкою свого бізнесу [10]. Визначено, що вкрай необхідно приділяти особливу увагу діловому спілкуванню, оскільки воно значно впливає на рівень продуктивності праці співробітників в організації в період кризи.

На основі проведених досліджень можна запропонувати кілька бізнес-ідей для малого бізнесу, які не вимагатимуть величезних фінансових вкладень, але можуть окупитися за короткий термін та дати економічний ефект [11].

1. Створення клінінгової агенції. Сутність роботи даного агентства полягає у наданні послуг із прибирання квартир, офісів. Перевагою цього виду діяльності є те, що для початку діяльності достатньо невеликих фінансових засобів для придбання необхідного інвентарю. Також для виконання клінінгових послуг немає потреби залучати фахівців високої кваліфікації, що відбивається на витратах із заробітної плати.

2. Створення служби доставки. Цей вид послуг в умовах карантину є найактуальнішим. Служба доставки може включати доставку обідів, так і інших видів товарів. Багато підприємств громадського харчування, ресторанів, кафе нині здійснюють доставку обідів. Також можна самостійно відкрити службу доставки. Для цього достатньо підприємству чи індивідуальному підприємцю мати транспорт.

3. Будівництво невеликих теплиць. У період з осені до весни виникає потреба у свіжих овочах та зелені. Тому будівництво теплиць, у яких можна цілий рік вирощувати свіжі овочі та зелень, є завжди актуальним.

4. Цехи з виробництва кулінарних виробів. Виготовлення різних кулінарних виробів (торти, тістечка, млинці та ін.) на замовлення. Ця послуга не вимагатиме значних вкладень. Для початку бізнесу необхідні засоби для придбання техніки та сировини.

Коронавірус згодом відступить, але життя як раніше не буде. Більшість компаній перевели своїх співробітників на дистанційний формат роботи, який, виявився настільки ефективним, що деякі компанії сьогодні його використовують. Застосування такого формату роботи має перевагу для компаній, адже не потрібно платити плату за оренду приміщення [12].

Підприємствам малого бізнесу необхідно при складанні бізнес-плану звертати увагу на внутрішні резерви, тобто нарощувати внутрішній попит і диверсифікувати сегменти збуту.

Державі необхідно зайнятися створенням нових робочих місць у реальному секторі економіки, у тому числі у торгівлі, сільському господарстві, будівництві та ін.

Для відновлення економіки в рамках держави потрібно запровадити комплексний план відновлення економічного зростання, який включає податкові послаблення, розширення кредитування, підтримку вітчизняних виробників, модернізацію та реконструкцію інфраструктури, підтримку малого підприємництва.

Підтримку малому бізнесу надають також банківські установи, які забезпечують позичальникам кредитні канікули для бізнесу та населення, тобто надають відстрочки за одержаними кредитами.

Для розвитку малого бізнесу державі необхідно створювати умови, однією з яких є доступність до кредитних ресурсів. Банки при наданні кредитів перевагу надають насамперед великим підприємствам, ніж малим у зв'язку з тим, що підприємства малого бізнесу обмежені у фінансових

ресурсах і не завжди мають заставне майно у необхідних розмірах. Оскільки банки виступають посередниками, вони зацікавлені в отриманні максимального прибутку і тому воліють працювати з великими клієнтами.

Підприємцям-початківцям та підприємствам малого бізнесу важко отримати кредит у банках, і вони змушені брати позики як фізичні особи під 20–25 відсотків річних, що є дуже накладним для них [13].

Для того щоб підприємства малого бізнесу розвивалися та розширювалися, необхідною умовою є їхня фінансова стабільність, щоб підприємці могли планувати свій бізнес [14].

Для відновлення малого бізнесу після пандемії та кризи необхідні вітчизняні та зарубіжні інвестиції для зростання та розвитку малого підприємництва, створення нових робочих місць, зниження соціальної напруги серед населення.

На основі проведеного аналізу пропонується проведення комплексу заходів щодо розвитку малого підприємництва (рис. 1.1)

Визначено, що криза, яка виникла через Пандемію в 2020 році негативно вплине на структуру зайнятості в малих компаніях та створить додаткові можливості для росту в таких галузях, як онлайн-торгівля, логістика, цифрові галузі. Перехід на Інтернет торгівлю відбувся через те, що під час пандемії та запровадження режиму самоізоляції онлайн-покупки стали єдиним способом отримати товар.

Невпевненість у собі і страх. Про це звітували половина підприємців (50%) [16]. Треба зазначити, що пандемія посилила сумніви та страхи покупців та підприємців щодо здоров'я та безпеку як для себе, так і для своїх співробітників і клієнтів. Дослідження, орієнтовані на стратегію, показують, що під час кризи успішні фірми приймають стратегію, орієнтовану як на ринок, так і на підприємництво [16].

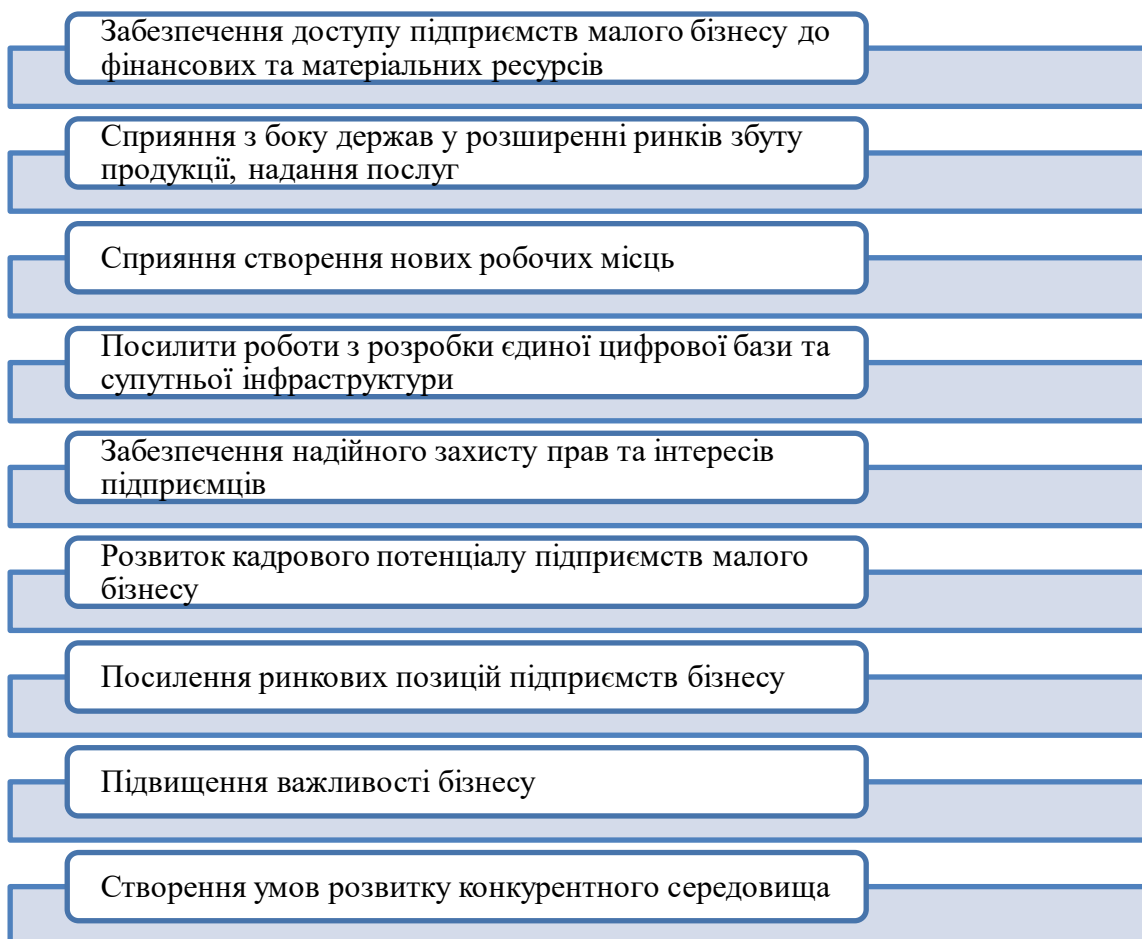

Рисунок 1.1 – Характеристика основних заходів щодо розвитку малого бізнесу

Джерело: [15].

Пошук кваліфікованих працівників. Трохи більше третини підприємців (36%) повідомили, що пошуки кваліфікованих працівників, як про виклик в умовах пандемії. Це є помітно вище (зріст на 53%), порівнюючи с тими, хто повідомив про це до пандемії [17]. До пандемії підприємці, які ділилися проблемами, пов'язаними зі співробітниками, зосереджувалися на пошуку й утриманні талантів. Під час пандемії проблеми в цій сфері були здебільшого пов'язані з керуванням і зв'язком із співробітниками, які працюють віддалено, збереженням здоров'я та безпеки працівників і можливістю нараховувати заробітну плату.

Навіть коли підприємства залишаються відкритими, працівники відчувають фінансові скорочення через втрату роботи або меншу кількість робочих годин. Важливо пам'ятати, що кожен раз, коли підприємство закривається або йому доводиться звільняти працівників, це впливає на цілі спільноти людей, які покладаються на доходи від роботи, щоб підтримувати себе, і, у свою чергу, підтримують інші місцеві підприємства та організації.

Існує кілька факторів впливу пандемії коронавірусу на економіку, особливо на малий бізнес, як з боку пропозиції, так і з боку попиту. Що стосується пропозиції, компанії відчувають скорочення пропозиції робочої сили, оскільки працівники хворіють або їм потрібно доглядати за дітьми чи іншими утриманцями, поки школи закриті, а пересування людей обмежено. Заходи щодо стримування хвороби шляхом блокування та карантину призводять до подальшого та більш серйозного падіння використання потужностей. Крім того, ланцюжки поставок перериваються, що призводить до дефіциту деталей і проміжних товарів.

З боку попиту різка та раптова втрата попиту та доходу для малого бізнесу серйозно впливає на їх здатність функціонувати та спричиняє серйозну нестачу ліквідності. Крім того, споживачі відчувають втрату доходу, страх заразитися та підвищену невизначеність, що, у свою чергу, зменшує витрати та споживання. Ці наслідки посилюються, оскільки працівників звільняють, а фірми не можуть виплачувати зарплату. Особливо постраждали деякі сектори, такі як туризм і транспорт, що також сприяє зниженню довіри бізнесу та споживачів. У більш загальному плані малі підприємства, ймовірно, більш вразливі до «соціального дистанціювання», ніж інші компанії.

Спалах COVID-19 широко впливає на малі підприємства по всьому світу. Для нових мікропідприємств із незначним попереднім досвідом кризи не вистачає гнучких стратегій роботи, офіційних механізмів документування та комплексних стратегій управління кризою та реакцій. Ми рекомендуємо малим підприємствам і власникам малого бізнесу розглянути довгострокові

та прийнятні стратегії управління кризою, зосереджуючись не лише на фінансових факторах, але й повністю враховуючи нефінансові фактори, топ-менеджмент власників, а також персонал різного рівня. участь у розробці механізмів управління кризою відповідно до їхніх потреб. Усі мають працювати над вивченням нових ринків і запровадженням технологій у своє майбутнє зростання, виробляти різні гігієнічні матеріали до кінця пандемії, і зробити свій маркетинг гнучким залежно від ситуації, що є ще однією ознакою активного навчання та виходу з кризи. У довгостроковій перспективі прагнення до зростання та розширення частки ринку може стати сильною рушійною силою для малого бізнесу, щоб посилити свою стійкість і стратегії оновлення.

1.2. Напрями впливу коронавірусної кризи на малий бізнес України

Пандемічна криза торкнулася практично всіх сфер малого бізнесу, при цьому найбільше постраждали такі його галузі, як транспорт, виробництво, будівництво, оптова та роздрібна торгівля, послуги з проживання та харчування, операції з нерухомістю, професійні послуги та інші послуги населенню (наприклад, перукарські послуги) [18]. Це підтверджує звіт Міжнародного торгового центру (МТЦ) під назвою «COVID-19: велика ізоляція та її вплив на малий бізнес». Опитування, проведене МТЦ серед різних компаній щодо впливу, з яким вони зіткнулися у зв'язку з кризою COVID-19, показано на рисунку 1.2.

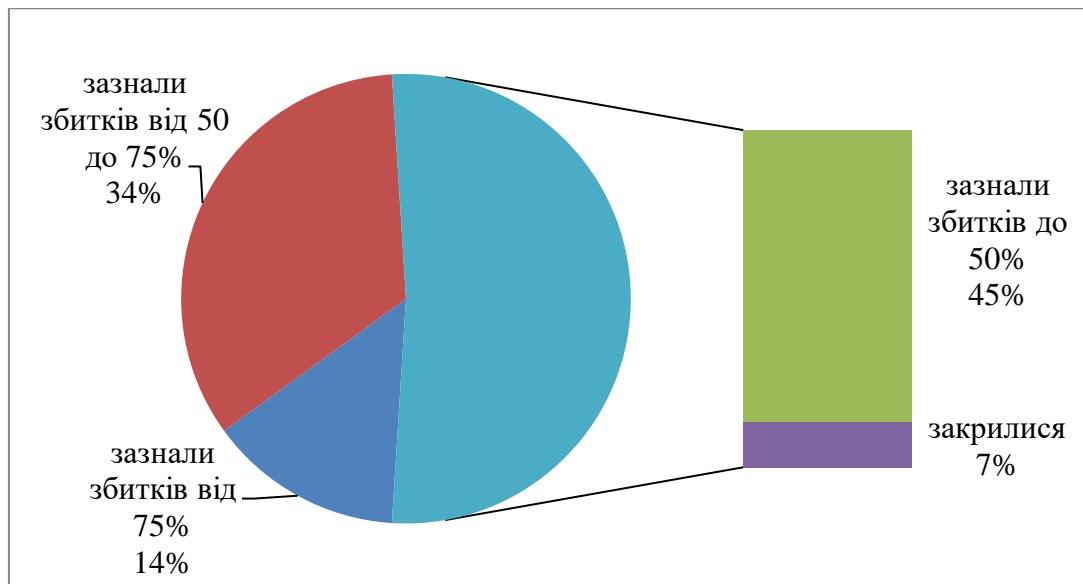

Рисунок 1.2 - Вплив заходів, пов'язаних із карантинном, на роботу малого бізнесу

Джерело:[19]

Аналогічні опитування, проведені ТОВ «ІНФО САРПЕНС» для Представництва Центру міжнародного приватного підприємництва в Україні серед українських МСП [20], показали, що основною перешкодою під час пандемії є обмеження діяльності підприємств, що поєднується зі зниженням внутрішнього попиту та низькою купівельною здатністю має найбільш негативний вплив на бізнес. При цьому від цього чинника однаково страждають підприємства всіх розмірів: близько 70% опитаних оцінили вплив як «вкрай негативний» чи «негативний». У цілому, карантинні заходи у вигляді ряду обмежень для бізнесу, загалом негативно позначилися на його становищі (рис. 1.3).

Як видно з рисунка 1.3, другим за значимістю фактором є продовження карантинних заходів, від яких страждають 67% малих підприємств. Також близько половини респондентів як негативний фактор відзначили складнощі з логістикою. Малий бізнес стикався з проблемами через збої в ланцюжку поставок і необхідність дотримуватися соціальної дистанції в процесі комунікації. Зниження попиту на міжнародних ринках також вплинуло на експортерів.

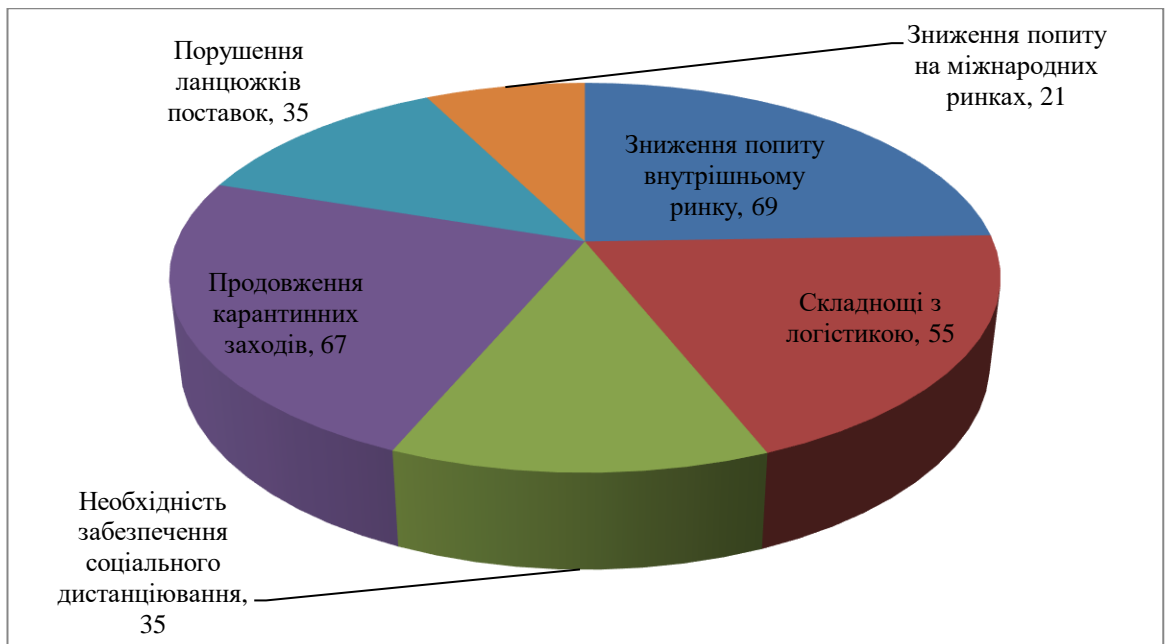

Рисунок 1.3. Вплив обмежень через пандемію на малий бізнес в Україні
Джерела: [20]

Таким чином, можна сказати, що пандемічна криза стала викликом для більшості підприємств, тому питання забезпечення їхньої фінансової безпеки, тобто здатності підтримувати позитивний фінансовий результат, не втрачають своєї цінності та відповідають принципам сталого розвитку.

Так, урядом України були прийняті деякі законотворчі кроки і щодо допомоги малому підприємництву в умовах коронавірусу (рис. 1.4)

Рисунок 1.4 – Основні урядові програми з допомоги малому бізнесу
Джерела: [21]

Слід зазначити, що пандемія не завжди завдає шкоди фінансовій безпеці бізнесу. Яскравим прикладом його позитивного впливу на вартість компанії є зростання вартості акцій американської комунікаційної компанії Zoom Video Communications (рис. 1.5), що спеціалізується на наданні конференц-зв'язку з використанням хмарних технологій. Zoom пропонує програмні продукти, що дозволяють проводити відеоконференції, онлайн-зустрічі, спілкуватися в чаті та забезпечувати роботу віддалених робочих місць.

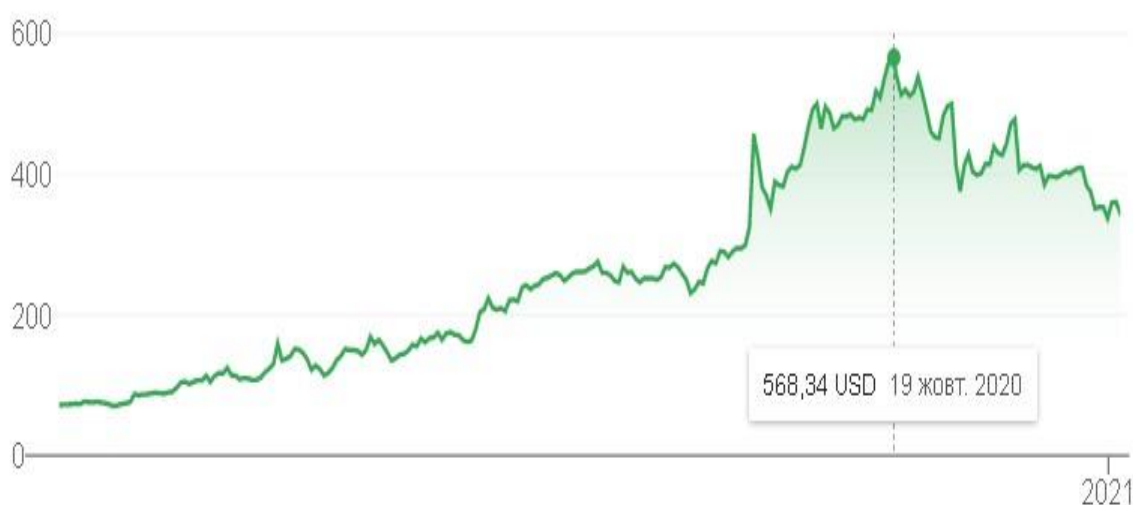

Рисунок 1.5. Котирування акцій Zoom Video Communications у 2020-21 роках.

Джерела: [21]

Стрімке поширення пандемії змусило більшість країн вжити різних заходів щодо підтримки фінансової безпеки бізнесу. Більшість із цих заходів передбачають податкові пільги, пільгові кредити, послаблення адміністративного регулювання для підприємств, які найбільше постраждали від запровадження карантинних обмежень.

З початком пандемії в Україні знято вимогу про сплату податку на комерційну нерухомість та землю, карантин за COVID-19 визначено як форс-мажор для юридичних договорів, а податкові перевірки компаній

призупинено. Надалі перелік заходів підтримки розширювався та змінювався залежно від розвитку COVID-19 (рис. 1.6).

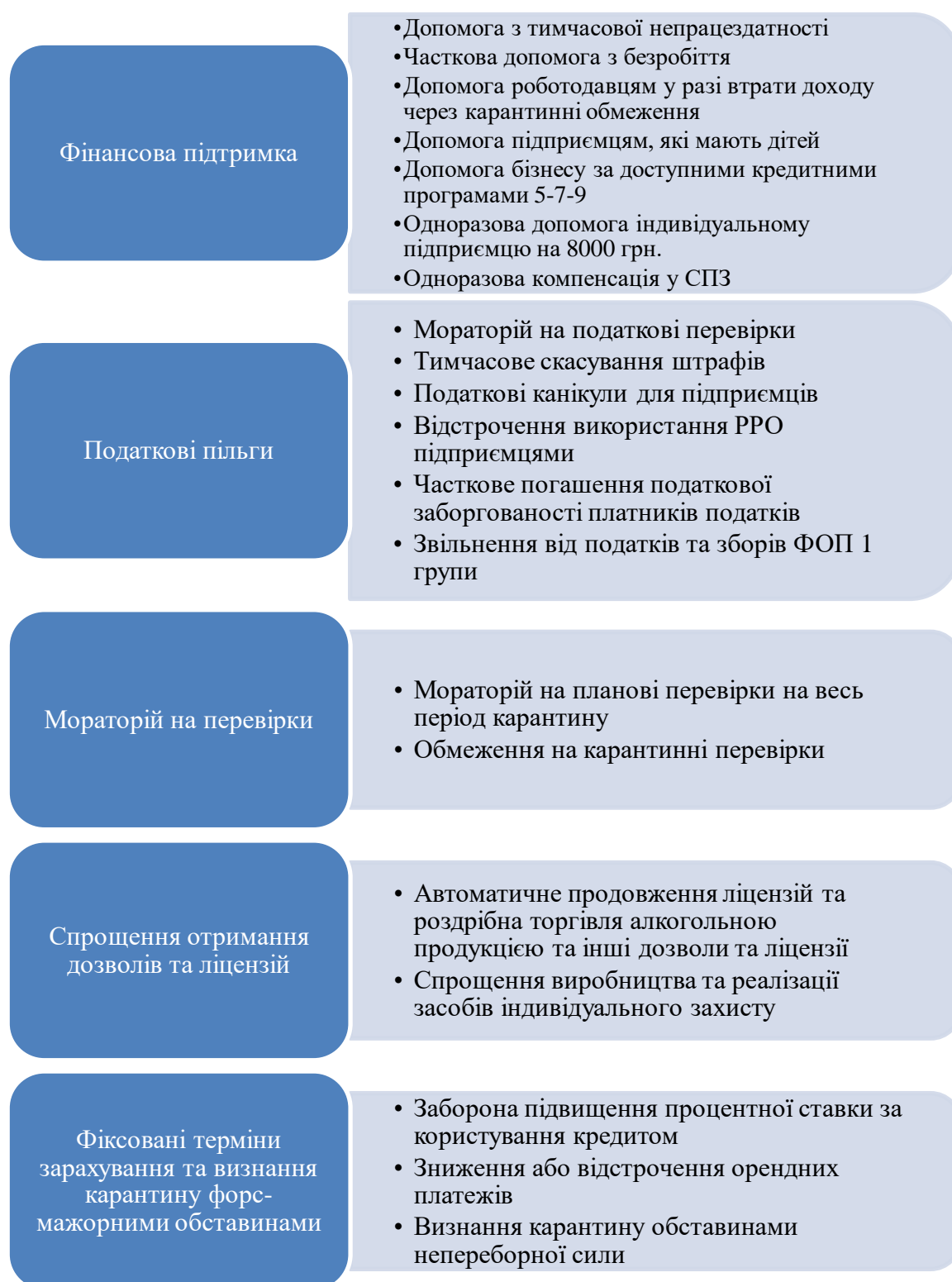

Рисунок 1.6 Перелік заходів державної підтримки малого бізнесу у період карантинних обмежень

Джерела: [22, 23]

За словами прем'єр-міністра Дениса Шмигала, Міністерство економічного розвитку спільно з Міністерством фінансів розглядають можливість галузевої підтримки окремих галузей під час карантинних заходів у майбутньому.

Розділ II. Аналіз наслідків впливу пандемії COVID-19 для економіки та малого бізнесу в Україні

2.1. Аналіз стану української економіки під час коронавірусної пандемії

COVID-19 найбільш впливає на економіку менш розвинених країн, але навіть з урахуванням того факту, що провідні економіки мають здатність протистояти пандемії, поширення інфекції руйнує усталені «держави загального добробуту», зводячи нанівець багато з досягнення останніх десятиліть.

Через пандемію коронавірусу і введених карантинних заходів, за даними Міністерства економічного розвитку, торгівлі та сільського господарства, падіння ВВП України в першій половині 2020 року склало 6,5% [24]. За прогнозом Національного банку України (НБУ) падіння ВВП в 2020 році може скласти не менше 6% [25]. У той же час, за оцінкою МВФ, до кінця 2020 року, економіка України скоротиться на 8,2% [26]. (див. рис 2.1)

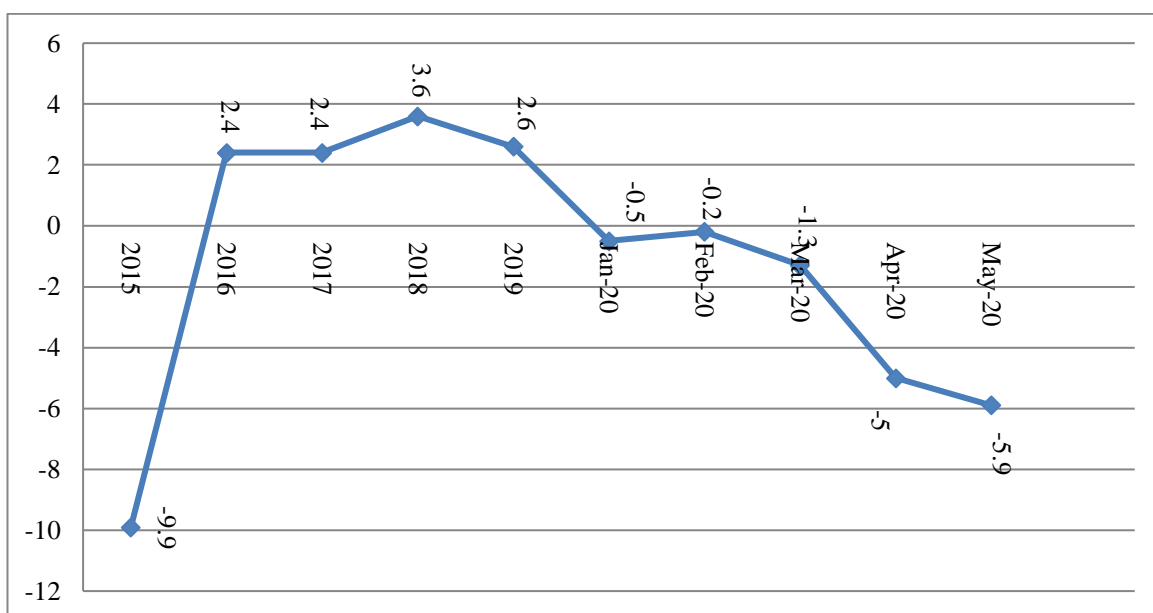

Рисунок 2.1 Динаміка ВВП України за 2015-2020 роки, млрд. дол.

Джерело [27]

Карантин завдав значної шкоди таким галузям як рітейл, готельний і ресторанний бізнес, авіаперельоти. Зменшилася сума доходів бюджету. (див. рис. 2.2)

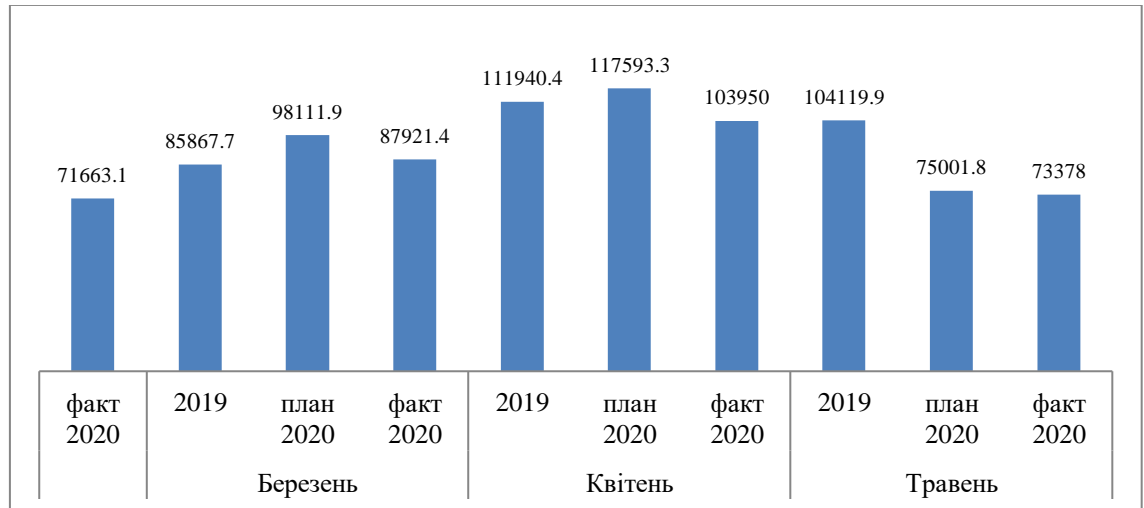

Рисунок 2.2 Динаміка щомісячних надходжень до Державного бюджету України в 2019-2020 рр., млрд. грн.

Джерело [27]

Через введення карантину українські компанії заморозили інвестиції і виробничі ланцюжки. Швидко відновлюються галузі, в яких карантинні обмеження послаблюються, в першу чергу роздрібна торгівля та послуги. Гірше йде справа з промисловістю і інвестиційним попитом.

Промислове відновлення йде повільніше, ніж роздрібна торгівля. Це дуже нерівномірно - для одних виробництв карантин виявився більш болючим, ніж для інших. Більшість секторів зазнали найсильніший спад в квітні і лише трохи відновилися в травні.

Падіння промислового виробництва сповільнилося до 12,2%. Певне посилення зовнішнього попиту на тлі оптимізму, викликаного поступовим ослабленням карантину, і збільшенням бюджетних витрат на закупівлю окремих машинобудівних і металургійних товарів (зокрема, медичного обладнання, продукції військового призначення) призвело до ослаблення та занепаду металургії, видобутку металевих руд і машинобудування.

Наступним розглянемо динаміку індексу інфляції до та під час карантину, яка є основним показником росту цін на товари та послуги, які відбувалися в Україні за період 2020-2021 рр. (див. рис. 2.3).

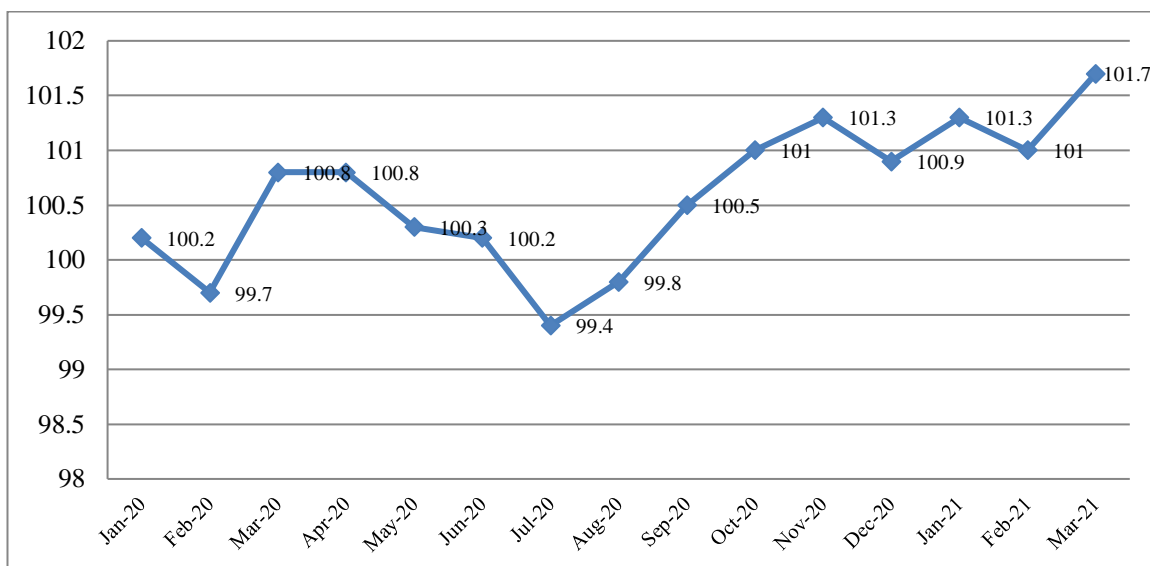

Рисунок 2.3 Динаміка індексу інфляції в Україні за 2020-2021 рр

Джерело [28]

Згідно аналізу рисунка 2.3, ми бачимо, що індекс інфляції на період карантину в березні підвищився, у зв'язку з подорожчанням цін на необхідні продукти, проте з вже з квітня 2020 почав знижуватися, що пояснюється закінченням жорстких карантинних обмежень. Проте з введенням нового етапу карантину 2020 індекс інфляції почав стрімко зростати.

У зв'язку з падінням експорту через карантинні обмеження відбулося здешевшення української гривні, курс якої є важливим показником фінансового ринку України. Як відомо всі фінансові запозичення нашої держави в іноземній валюті, в основному в доларах, і знецінення національної валюти автоматично збільшує боргові зобов'язання. На основі вище викладеного пропонуємо розглянути динаміку курсу гривні до долара (див. рис. 2.4).

Згідно даних рисунка 2.4, ми бачимо, що із закінченням карантину в квітні 2020 року курс долара почав знижуватися, проте вже з червня ми можемо спостерігати його стрімке зростання, яке відбулося через відставку

голови НБУ. Наслідком цього стало зростання курсу долара на 2% в кінці липня. Наступного падіння гривня зазнала восени 2020, через відсутність траншу з боку МВФ та небажанням експортерів продавати валюту.

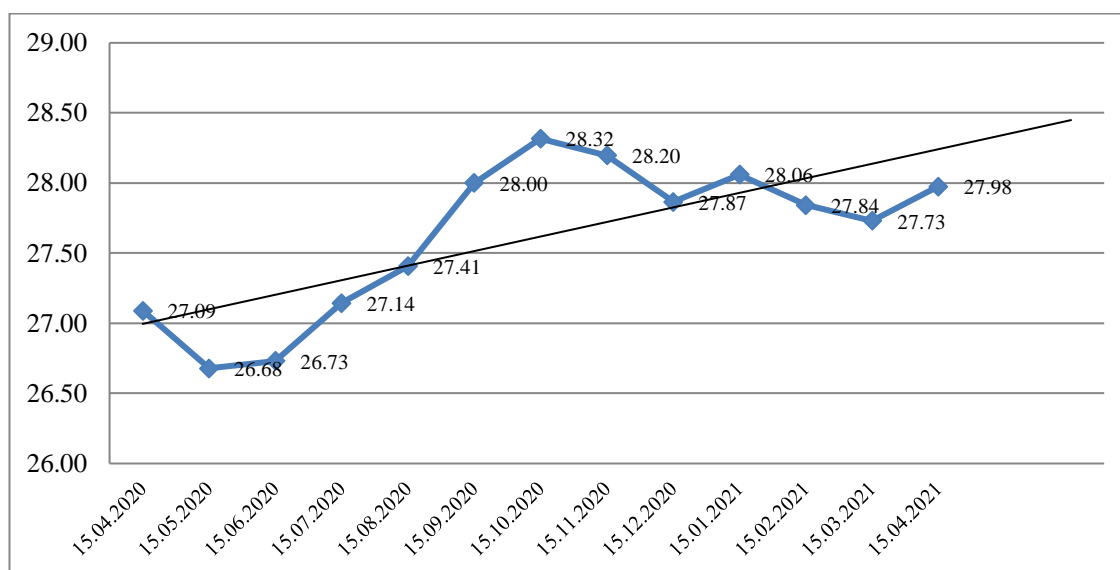

Рисунок 2.4 Динаміка курсу гривні до долара за 2020-2021рр

Джерело [29]

Вплив коронавірусу на динаміку курсу національної валюти України є неоднозначним, так як з одного боку він знецінив гривню через зменшення траншів з боку МВФ та Європи, з іншого стимулював збут товарів українських підприємств за кордон, так як європейський ринок набагато швидше відновився та характеризувався підвищеним попитом на українську продукцію.

Нестабільний стан курсу національної валюти та нечіткі прогнози можуть призвести до знецінення гривні.

Критичність ситуації з курсом гривні показує динаміка валютних інтервенцій зі сторони НБУ (див. рис. 2.5).

Аналізуючи дані рисунка 2.5 видно, що з липня 2020 НБУ почало продавати іноземну валюту для підтримки національного курсу гривні. В цілому за період карантину НБУ продав 1,16 млрд дол. США для того щоб підтримати гривню.

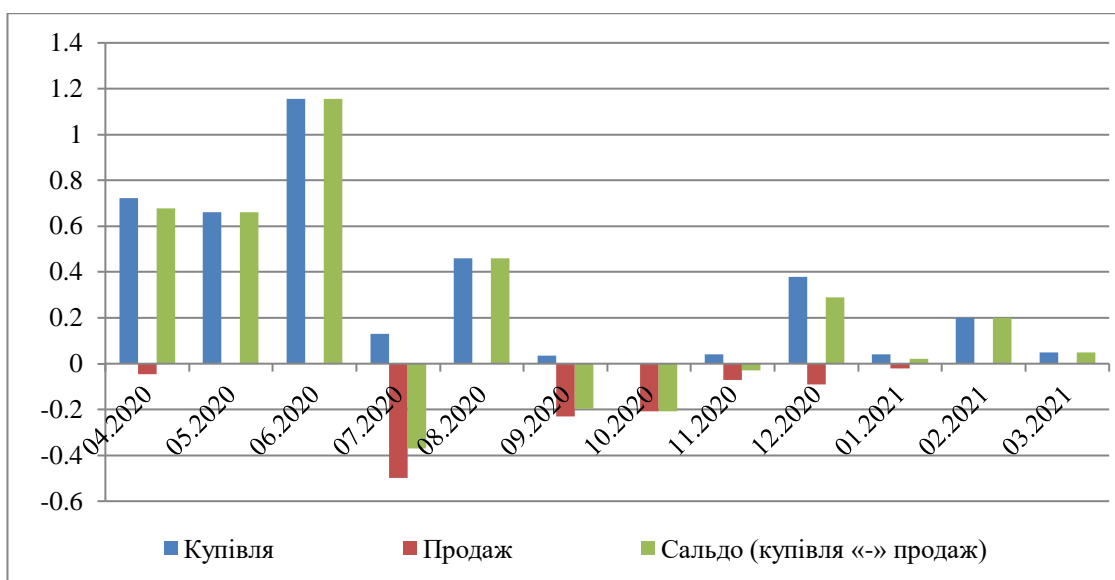

Рисунок 2.5 Динаміка валютних інтервенцій НБУ за 2020-2021рр, млрд дол. США в еквіваленті

Джерело [30]

Наступним пропонуємо проаналізувати вплив COVID-19 на випуск акцій та облігацій підприємствами України. Загальний обсяг випусків емісійних цінних паперів, зареєстрованих Національною комісією з цінних паперів у січні-червні 2020 року становив 52,52 млрд грн, що більше на 35,96 млрд грн порівняно з відповідним періодом 2019 року (16,57 млрд грн). В цілому, коронавірус позитивно вплинув на випуск цінних паперів, так як підприємствам доводилося випускати цінні папери, щоб залишитися на плаву за період пандемічної кризи.

З початку січня і до закінчення жорсткого карантину у червні Комісією зареєстровано 26 випусків акцій на суму 3,26 млрд грн (див. рис. 2.6). Для порівняння з тим самим періодом 2019 року обсяг випущених акцій збільшився на 186,8 млн грн.

З рисунка 2.6, що найбільша кількість акцій була випущена саме в травні, коли ще був продовжений карантин, проте зняття жорсткі обмеження. Підприємства випускали на ринок акцій, в основному з метою збереження свого становища та отримання прибутків, які вони втратили за період карантину.

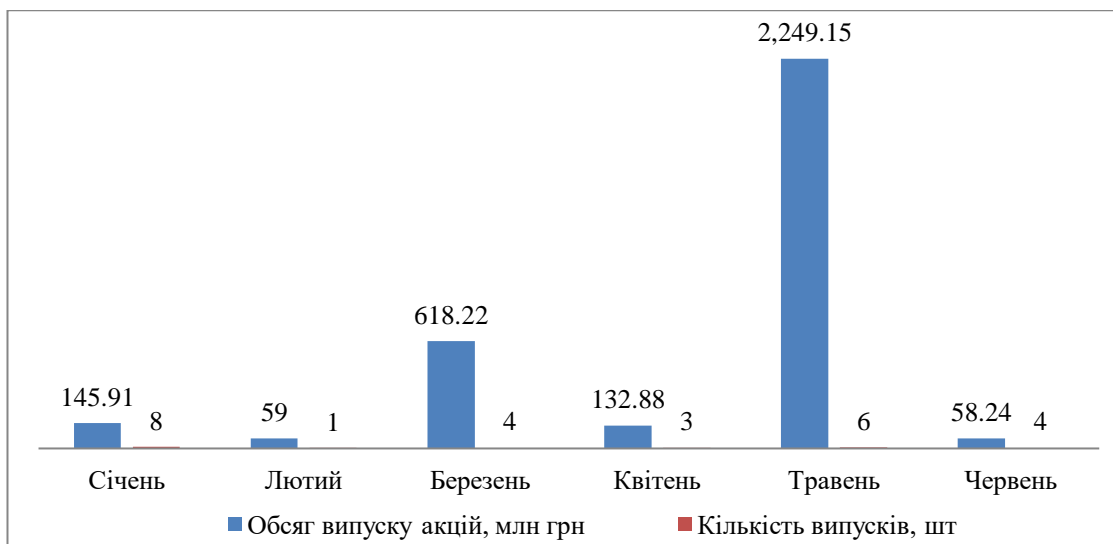

Рисунок 2.6 Обсяг та кількість випусків акцій станом за січень-червень 2020 року

Джерело [31]

Щодо випуску облігацій, за період з січня 2020 року по червень 2020 року було здійснено 46 випусків облігацій підприємств на суму 28 млрд. грн. (рис. 2.7), що на 25 млрд. грн. більше ніж у 2019 році.

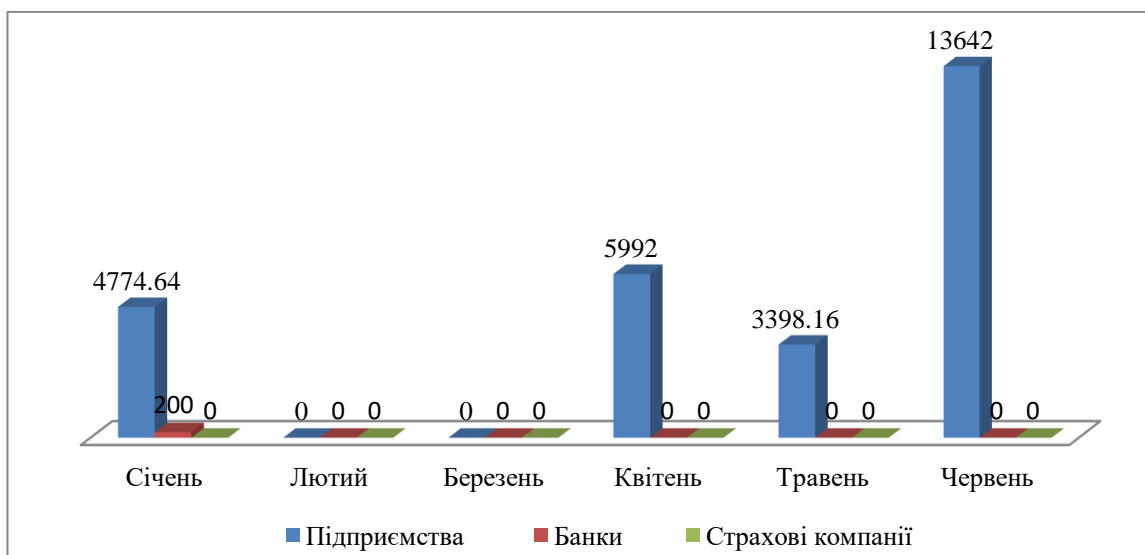

Рисунок 2.7. Обсяг та кількість випусків облігацій підприємств станом на січень-червень 2020р

Джерело [32]

За результатами торгів за період січня-червня 2020 року обсяг

біржових контрактів з цінними паперами склав 156,6 млрд. грн., що на 5,47% більше ніж за період 2019 року (див. рис. 2.8).

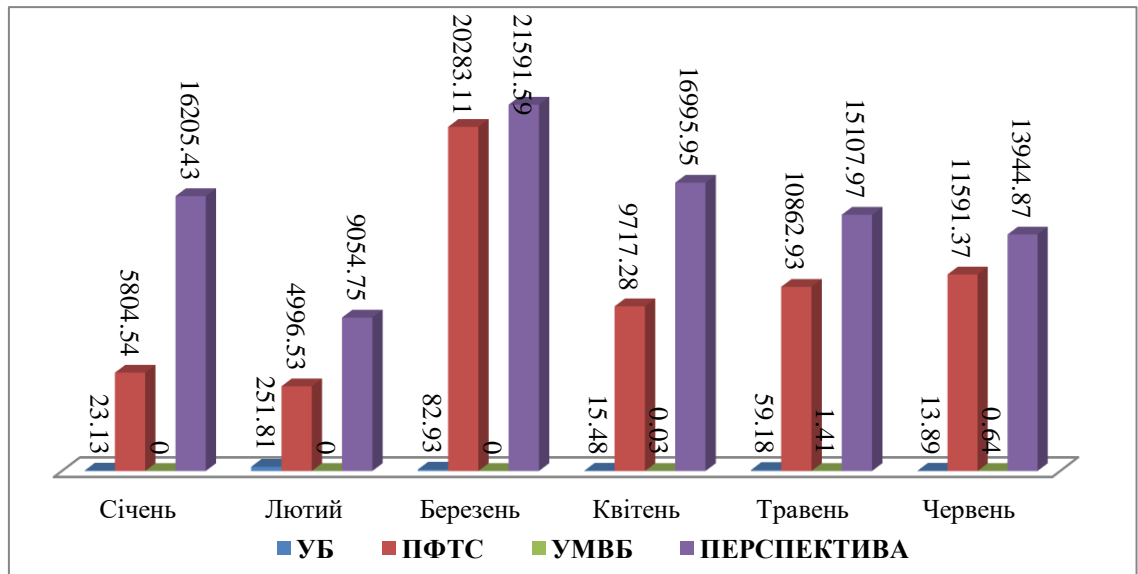

Рисунок 2.8. Обсяг біржових контрактів з цінними паперами станом на січень-червень 2020 року, млн. грн.

Джерело [33]

В цілому епідемія коронавірусу мала негативний вплив на фінансовий ринок України та залишила «чорну пляму» на економіці нашої держави. COVID-19 продовжує впливати на розвиток фінансового ринку, перш за все на показник рівня заробітної плати, курс гривні до долара та збільшення інфляції, що в підсумку матимуть негативний відбиток на купівельній спроможності громадян України.

Глибина падіння української економіки в другому кризовому кварталі, з одного боку, виявилася відносно невеликою порівняно з іншими країнами. Наприклад, у другому кварталі економіка США обвалилася на рекордні 31,7%, Євросоюзу - на безпрецедентні 14,1% [34].

З іншого боку, різні масштаби економіки і відсутність багатомільярдної державної підтримки суб'єктів господарювання говорять про те, що населення і бізнес в Україні пережили карантин гірше, ніж в країнах з потужною фінансовою допомогою громадянам і компаніям. Точніше,

державна підтримка українського бізнесу і населення в період карантину практично була відсутня.

В силу неекономічної природи кризи відновлення економіки може бути не менш значним і швидким, ніж падіння. При цьому швидкість зміни настільки висока, що для оцінки динаміки економічної ситуації доцільніше використовувати місячні, а не квартальні дані.

Ключові виробничі показники за сім місяців 2020 не демонстрували економічного колапсу:

- промислове виробництво знизилося на 7,7%;
- виробництво електроенергії знизилося на 7,1%, споживання - на 4,8%, в тому числі в промисловості - на 5,5%;
- обсяг вантажоперевезень знизився на 15,1%, в тому числі по залізниці - на 7,5%;
- обсяг виконаних будівельних робіт в січні-червні знизився на 5,5% [34].

При цьому сильний удар завдано інвестиціям, обсяги яких скорочуються в першу чергу за умов кризи і ринкової невизначеності. У першому півріччі поточного року капітальні вкладення впали на 34,9% після падіння на 35,5% в першому кварталі.

В цілому економіка України почала відновлюватися в травні після послаблення карантину. У третьому кварталі продовжилося поліпшення ситуації в багатьох галузях економіки. Позитивним фактором стала збиральна кампанія, яка розпочалася в третьому кварталі через погодні умови.

За підсумками січня-липня виручка українських металургійних підприємств від експорту чорних металів знизилася на 19,6% - до 4,5 млрд доларів в порівнянні з результатом відповідного періоду минулого року (5,6 мільярда доларів)

Прогнози щодо розвитку української економіки, які були зроблені в 2020 наведено на рисунку 2.9.

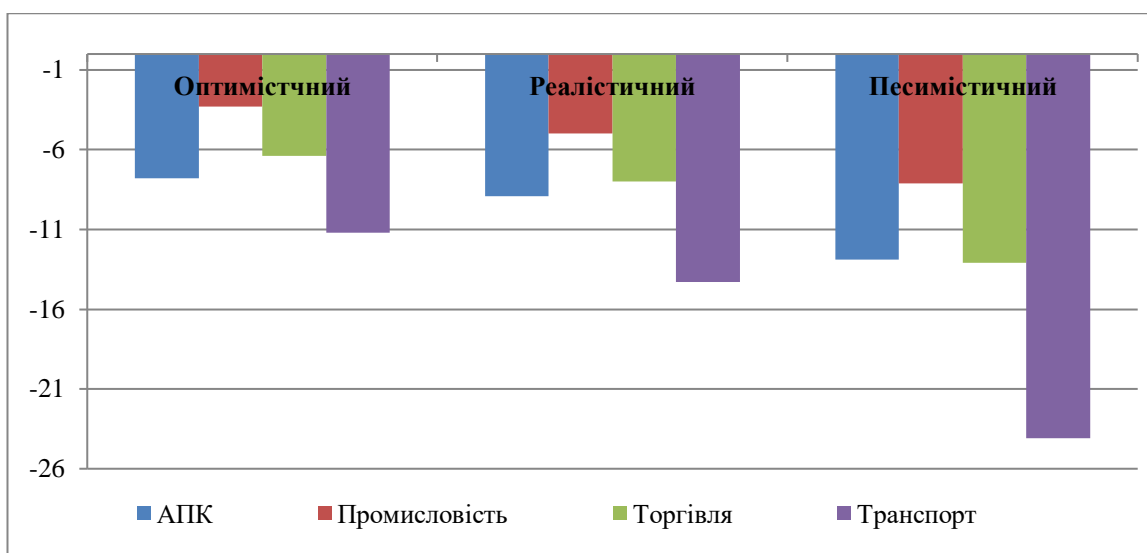

Рисунок 2.9 Сценарії динаміки розвитку секторів економіки України за підсумками 2020 року, %

Джерело [34]

За всіма прогнозами зробленими в 2020 році, в 2021 році очікувався V-подібний сценарій відновлення економіки України. Згідно прогнозами МВФ відновлення економіки України після кризи може затягнутися до 2024 року.

Можна зробити висновок, що ситуація з пандемією в 2020 році не обіцяла нічого хорошого для економіки України в цілому. Наслідки інфекції спричинили серйозний збій в українській економіці, та основні надії покладались на український експорт, який мав би рости в позитивній динаміці, що дозволило б нашій державі отримувати стабільні фінансові потоки у іноземній валюті та відповідно зміцнювати курс власної грошової одиниці.

2.2. Емпірична оцінка впливу пандемії COVID-19 на малий бізнес України (на прикладі туристичного бізнесу)

Дослідження впливу пандемії на малий бізнес в Україні розпочнемо з аналізу структури прибутку вітчизняних підприємств за період 2014-2021 рр. (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Динаміка та структура прибутків вітчизняних підприємств за період 2014-2021рр., тис. грн

Рік	Виручка від реалізації	Прибуток о оподаткування	Частка, %	Чистий прибуток	Частка, %
2014	4170659906,3	233624717,1	5,60	-590066944,5	-14,15
2015	5159067139,9	387652306,1	7,51	-373516013,2	-7,24
2016	6237535213,5	443012121,9	7,10	29705020,1	0,48
2017	7707935218,8	593168150,9	7,70	168752792,7	2,19
2018	9206049545,7	668893496,8	7,27	288305468,1	3,13
2019	9639730603,3	869642104,6	9,02	523779001,5	5,43
2020	10049870813,6	673978808,6	6,71	68054905,5	0,68
2021	13616793216,9	90313160,35	0,66	885276479,5	6,50

Джерело: [35]

Отож, як ми бачимо з таблиці загальні показники виручки від реалізації компаній зросли за період 2014-2021 рр, що є позитивною динамікою. Незважаючи на пандемію коронавірусу показники чистого прибутку у 2020 році вирости в порівнянні з 2019 р. Щодо частки чистого прибутку у виручці від реалізації то за період 2016-2021 вона становила 3%, в період пандемії – 0,68%, що означало, що підприємства використовували свій резерв прибутку для того щоб виплачувати заробітну плату працівникам в період локдауну.

Наступним пропонуємо дослідити структуру витрат вітчизняних підприємств та проаналізувати їхню загальну динаміку за останні сім років (табл.. 2.2)

Таблиця 2.2

Динаміка та структура витрат вітчизняних підприємств за період 2014-2021рр., тис. грн

Рік	Витрати на виробництво	Частка, %	Витрати на персонал	Частка, %	Витрати на оплату праці	Частка, %	Всього витрати
2014	1234090057,4	66,71	354424896,4	19,16	261520535,4	14,14	1850035489,2
2015	1329264523,6	65,88	392558126,7	19,46	295806625,5	14,66	2017629275,8
2016	1702670475,7	68,15	434790143,3	17,40	360831327,9	14,44	2498291946,9

Рік	Витрати на виробництво	Частка, %	Витрати на персонал	Частка, %	Витрати на оплату праці	Частка, %	Всього витрати
Продовження табл. 2.2							
2017	2099504842,8	66,82	569937365,8	18,14	472764744,0	15,05	3142206952,6
2018	2310580598,9	63,49	727110089,5	19,98	601661197,6	16,53	3639351886,0
2019	2744295787,5	62,48	901245254,5	20,52	746979807,0	17,01	4392520849,0
2020	2883239994,4	61,43	990589156,4	21,10	819957981,5	17,47	4693787132,3
2021	3229228794	60,20	1169821739,0	21,81	965555700,1	18,00	5364606232,8

Джерело: [35]

Отож, дослідивши структуру витрат вітчизняних компаній, ми бачимо, що найбільшу частку займають витрати на виробництво продукції (послуг), частка яких в середньому за досліджуваний період становила 65%, наступними є витрати на персонал з часткою у 19% та з часткою у 16% складають загальні витрати на оплату праці.

В підсумку ми можемо зазначити, що структура витрат та доходів залежить від впливу зовнішнього середовища та макроекономічної ситуації в країні та є особливо чутливою під час економічних криз.

Важливим показником, який впливає на рівень прибутковості компанії є заробітна плата (детальніше на рис. 2.11)

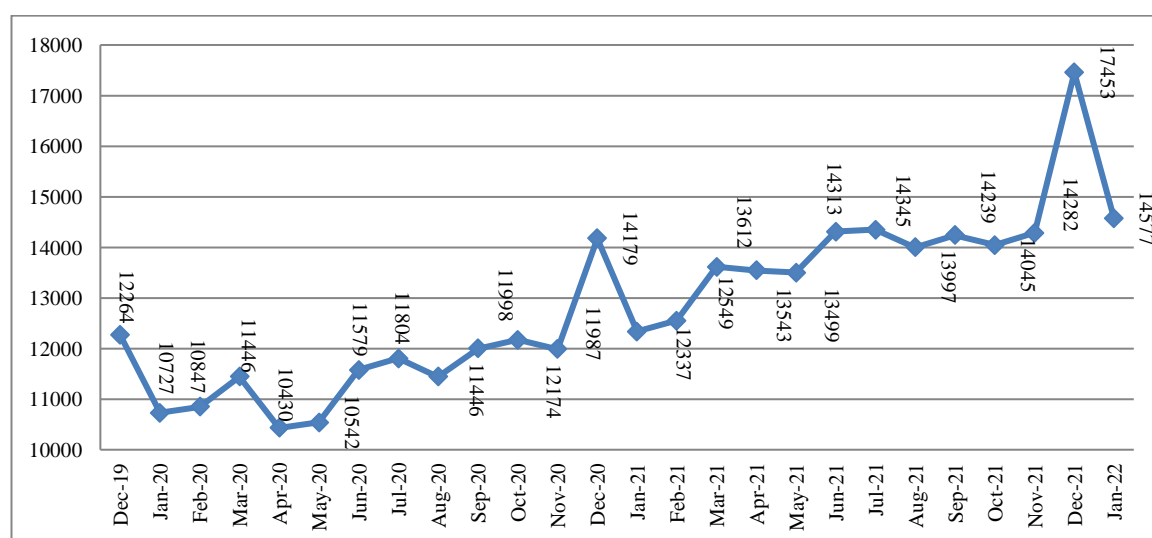

Рисунок 2.11 - Динаміка середньої заробітної плати в Україні за 2020-2022рр

Джерело: [36]

В підсумку визначимо вплив усіх цих показників на загальний рівень прибутковості вітчизняних компаній (рис. 2.12).

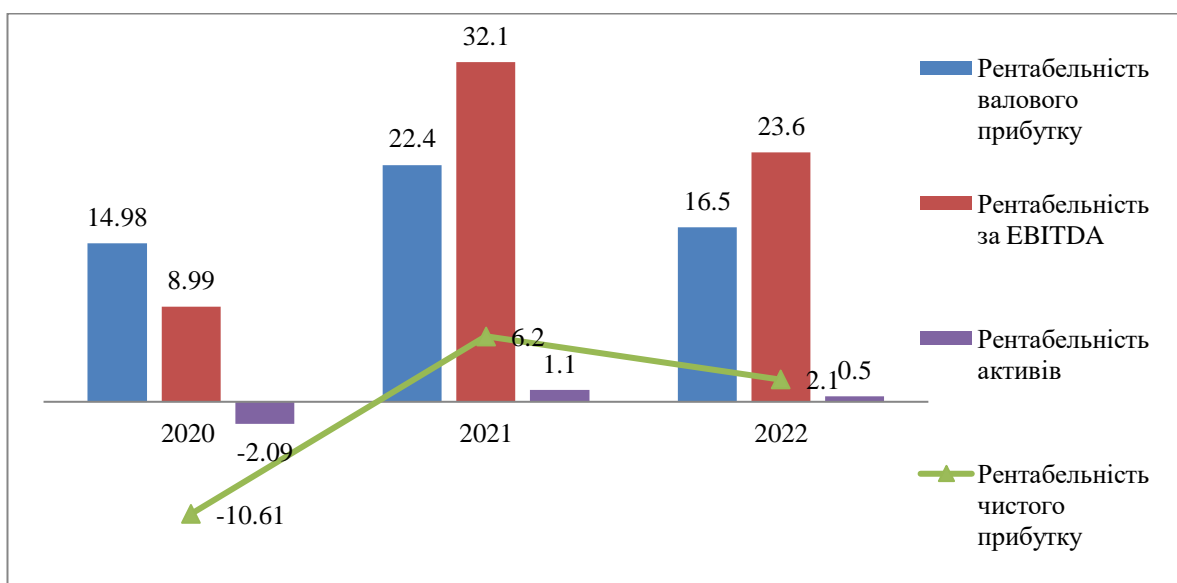

Рисунок 2.12 – Динаміка показників рентабельності вітчизняних підприємств за період 2020-2022рр., %

Джерело: [35]

Аналізуючи рисунок 2.5, ми бачимо, що критичними для вітчизняних компаній був період 2020 року – пандемія коронавірусу та 2022 рік – початок повномасштабної війни в Україні. Відповідно такі нестабільні умови негативно відобразились на прибутковості вітчизняних компаній, проте український бізнес як і наш народ незламний та продовжує працювати задля перемоги та розбудови країни.

Дослідивши в попередньому підрозділі вплив обмінного курсу на експорт за галузями України, в цьому підрозділі пропонуємо проаналізувати вплив обмінного курсу на загальний ріст експорту, і експорту на ВВП нашої країни.

Таблиця 2.3

Динаміка обмінного курсу, експорту та ВВП Україні за період 2010-2021 рр

Показник	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Експорт, млрд. дол. США	47,30	62,38	64,43	59,11	50,55	35,42	33,56	39,70	43,34	46,09	45,14	63,13
ВВП, млрд. дол. США	141,21	169,33	182,59	190,50	133,50	91,03	93,36	112,09	130,89	153,88	155,50	195,10
Середньозважений обмінний курс гривні до долара	7,94	7,97	7,99	7,99	11,89	21,84	25,55	26,59	27,91	25,70	27,03	27,26

Джерело [37]

Розпочнемо з аналізу впливу обмінного курсу на динаміку експорту (див. рис. 2.14).

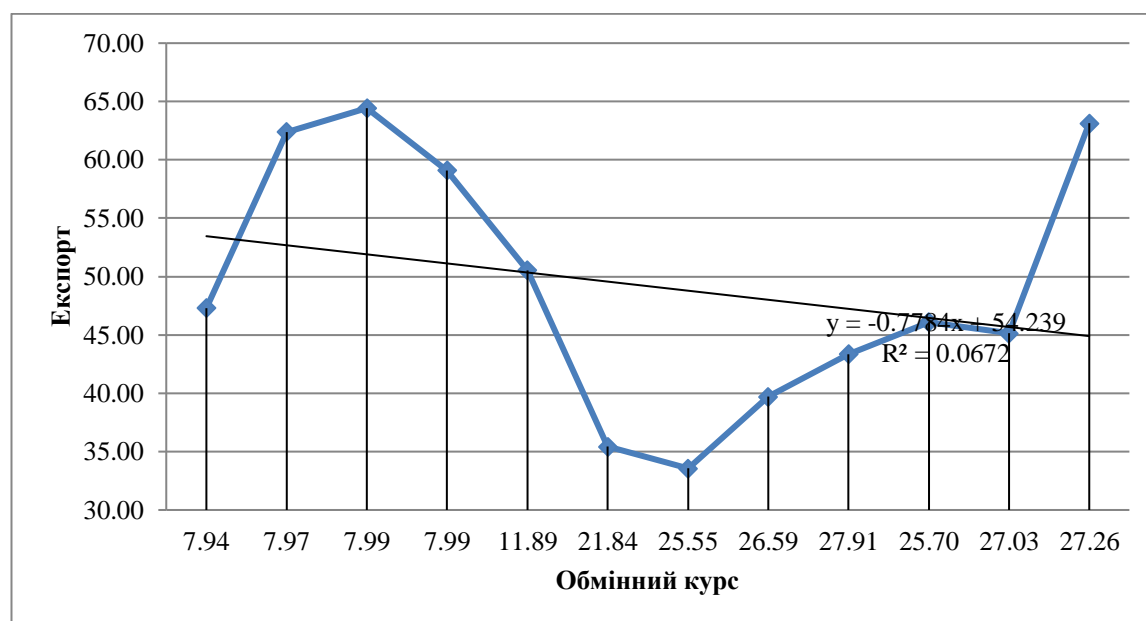

Рисунок 2.14 - Вплив обмінного курсу на динаміку експорту за період 2010-2021 рр.

Розроблено автором на основі [37]

Ми можемо спостерігати взаємозв'язок між ростом курсу долара і ростом експорту, які починаючи з 2015 зростали: курс виріс на 25%, а

експорт на 78%. Отож ми можемо дійти до висновку, що збільшення курсу долара на 1% призводило до збільшення експорту на 3%.

В підсумку визначимо вплив експорт на ВВП країни (лів. рис. 2.15)

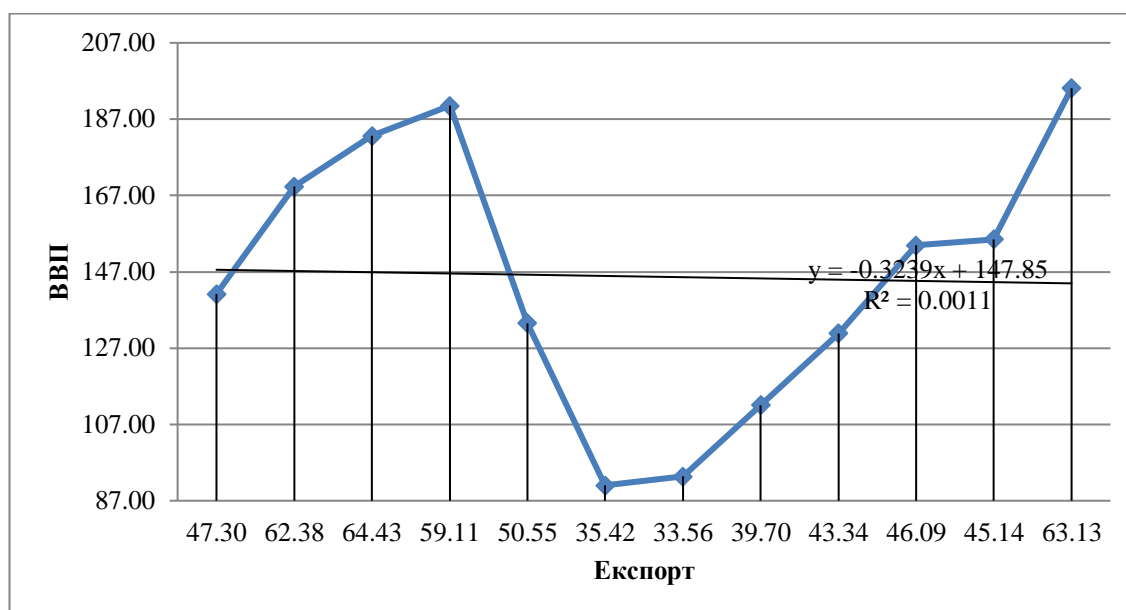

Рисунок 2.15 - Вплив експорту на динаміку ВВП за період 2010-2021 рр

Розроблено автором на основі [37]

Отож, дослідивши вплив експорту на ВВП, ми можемо зробити висновок, що чим більше країна експортує, тим вищий в неї ВВП і навпаки. Саме тому українському уряду потрібно запровадити комплекс заходів з підтримки українських експортерів та розвивати малий бізнес.

Також визначимо вплив коронавірусу на туристичну галузь України в 2020-2021 рр. За даними Державної прикордонної служби України, в 2019 році Україну відвідали 13,7 млн осіб., а в 2020 році їхня кількість склала 3,3 млн туристів, тобто кількість іноземних туристів зменшилася на 75,3% порівняно з 2019 роком, у 2021 році показник склав 4,2 млн. іноземних туристів, тобто тенденція позитивна і показник зріс на 26,3% порівняно з 2020. У 2021 році ситуація з коронавірусом стає більш контрольованою та безпечною, тому іноземних туристів стало більше. Потоки виїзного туризму також стабільні, у 2019 р. країну залишило 29,5 млн. громадян, у 2020 р. цей

показник зменшився до 11,2 млн., тобто порівняно з 2019 р. він зменшився на 80,4%, у 2021 р. показник збільшився і становив 14,7 млн осіб, що порівняно з 2020 р. збільшилося на 30,9%. Наочна демонстрація даних по кількості туристів в Україну та з України представлена на рис. 2.16

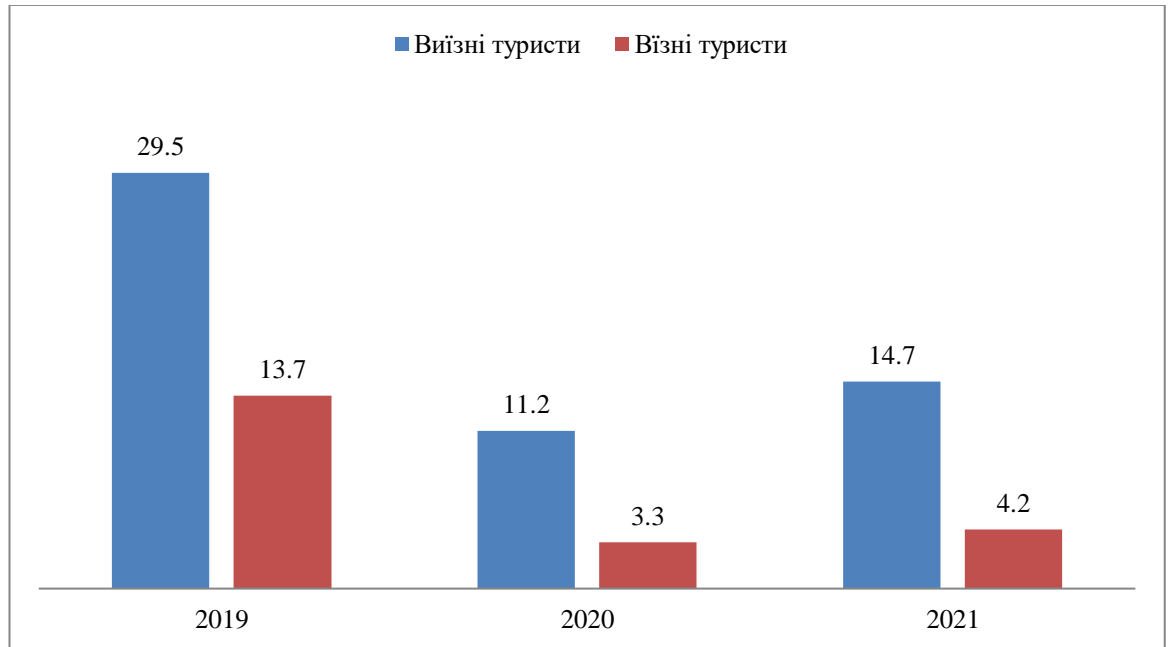

Рисунок 2.16 – Динаміка кількості в'їзних та виїзних туристів України за період 2019-2021 рр., млн. чол.

Джерело: [38]

Наступним дослідимо основні країни, міста яких найчастіше відвідували українці за період 2019-2020 рр. (рис. 2.17)

Громадяни України найчастіше відвідували такі країни як Польща, Угорщина, Туреччина, Єгипет. Протягом трьох років українці виїжджали до прикордонних країн, наприклад, до Польщі, до якої за період 2019–2021 років їздило в середньому 18,3 млн українців. Такий потік туристів до Польщі в основному через її територіальну близькість та позитивне ставлення до українців.

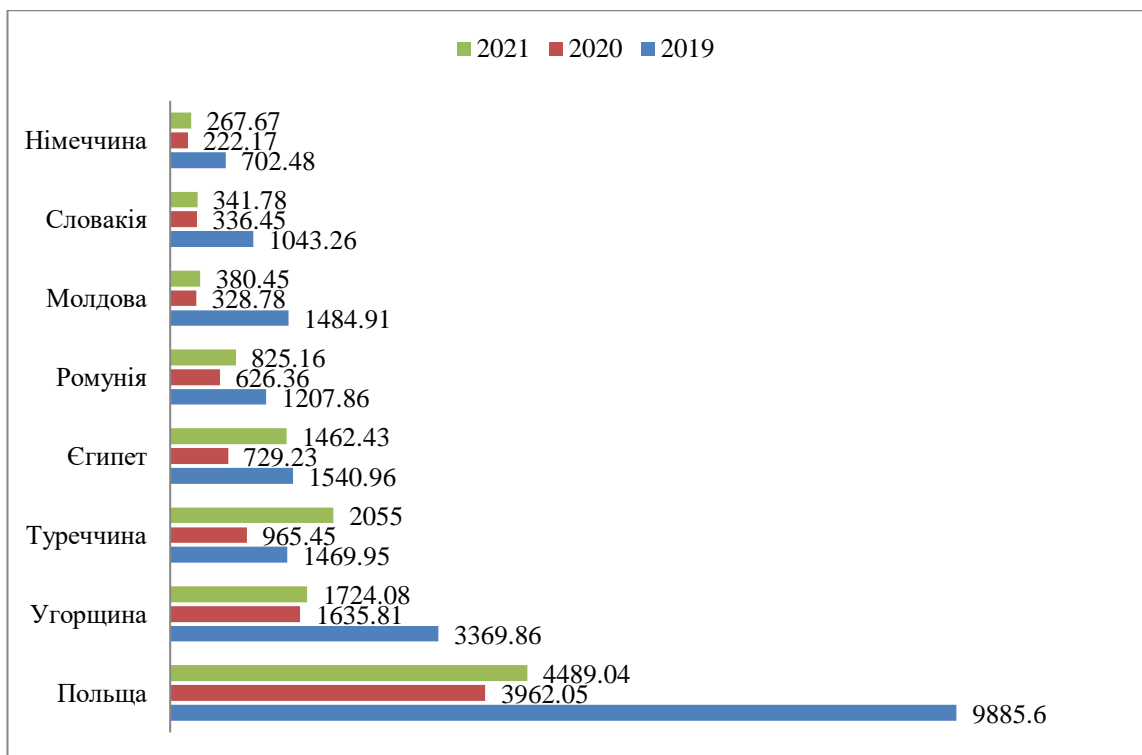

Рисунок 2.17 – Динаміка кількості виїзних туристів України за країнами період 2019-2021 рр., млн. чол.

Джерело: [38]

Навіть з урахуванням значних наявних туристичних ресурсів та унікальних потенційних туристичних можливостей, Україна на даному етапі значно відстає від розвинених країн за становищем на світовому туристському ринку [39]. Загалом під час проведення аналізу європейського досвіду у сфері туризму необхідно звернути увагу на формування нових тенденцій у туризмі, що пов'язані з процесами глобалізації. Глобалізація у сфері туризму передусім передбачає зникнення будь-яких бар'єрів у процесі проведення міжнародних туристичних обмінів, туристське «згортання» земної кулі за рахунок зниження вартості міжконтинентальних авіаперевезень та підвищення якості туризму [40]. Але слід зазначити, що туристична галузь України, хоч і дещо повільними кроками, починає покращувати свої показники, особливо її ріст почався після пандемії коронавірусу.

Основні чинники, які сприяли розвитку туризму в Україні в період коронавірусу наведені на рисунку 2.18.

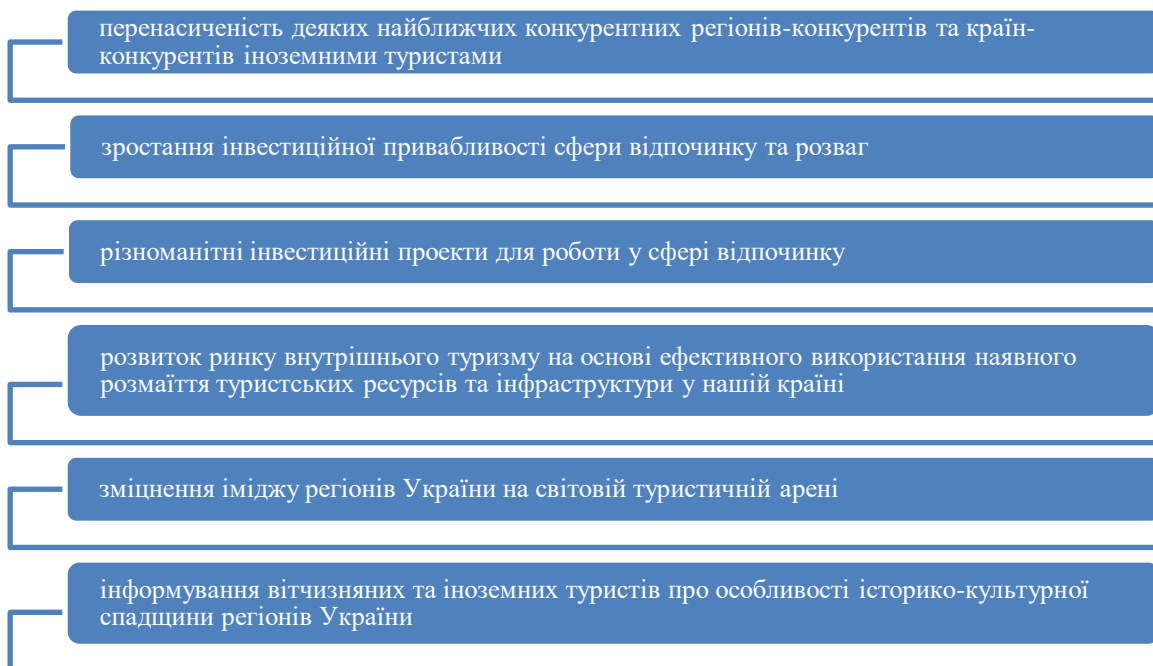

Рисунок 2.18 – Основні чинники, які сприяли розвитку туризму в Україні в період Коронавірусу

Джерело: створено автором

Незважаючи на те, що пандемія негативно вплинула на туристичний бізнес України, який постраждав найбільше, туристичний потік швидко відновився після зняття тяжких карантинних заходів. Туристська промисловість є певним прискорювачем соціально-економічного розвитку багатьох регіонів та держав. У багатьох країнах вона становить велику частку ВВП та позитивно впливає на економіку та загалом на імідж країни на світовій арені.

Розділ III. Основні шляхи розвитку малого бізнесу в умовах пандемії COVID-19

3.1. Світовий досвід підтримки малого бізнесу в умовах пандемії

У зв'язку з наростанням пандемії COVID-19 на початку 2020 року уряди всіх держав прийняли низку документів для регулювання економіки. Перш за все, це відстрочка податків, зменшення розміру страхових внесків та відстрочка їх сплати, відстрочка по кредитах, пільгових кредитах, мораторій на банкрутство, зменшення наглядного навантаження, послаблення ліцензування та інше. дозвіл процедур, оренда відпусток, зниження еквайрингових комісій при онлайн-продажах товарів, звільнення від адміністративних штрафів за валютні порушення, нульова ставка та звільнення від ПДВ на імпорт медичних товарів для боротьби з Коронавірусом, відстрочення вимоги про обов'язкову переустановлення вітчизняного програмного забезпечення на півроку можливість зміни умов та ціни держзамовлення через коронавірус, підтримка забудовників, звільнення від штрафів за несвоєчасну оплату житлово-комунальних послуг [41].

Заходи підтримки економіки США: купівля активів вторинного ринку та іпотечних облігацій; випуск грошей у розмірах, необхідних для забезпечення безперебійного функціонування ринків і доведення ефекту грошово-кредитної політики до широких фінансових умов у всій економіці, зниження ключової ставки Федеральної резервної системи практично до нуля, створення фонду для купівлі корпоративних облігацій великих розмірів. Американські роботодавці, що представляють ліквідність терміном на один день учасникам фінансового ринку під нульовий відсоток. Федеральна резервна система США виділила 2,3 млн доларів на підтримку економіки країни [42].

Ми бачимо, що заходи регулювання економіки США мають насамперед монетарний характер. На тлі пандемії коронавірусу Європейське

співтовариство виділило 0,5 трлн. євро на стабілізацію економіки. З них 300 мільярдів євро підуть на підтримку безробітних, а також малого та середнього бізнесу. ЄС запропонував країнам позики на боротьбу з економічними проблемами, спричиненими пандемією коронавірусу: позики для переміщених громадян ЄС на вигідних умовах, кредити малому та середньому бізнесу. В ЄС передбачається, насамперед, зміщення термінів виконання зобов'язань щодо погашення кредитів та кредитних пільг, важливо, щоб кредити надавались не лише приватному бізнесу [43].

Ми бачимо, що в антикризових заходах ЄС акцент зосереджений на інструментах кредитування або зміщенні виконання зобов'язань у часі. 17 березня 2020 року Великобританія оголосила про заходи підтримки бізнесу. Зокрема, компаніям будуть надані кредитні гарантії на суму 400 мільярдів доларів. Британцям, які відчують фінансові труднощі, надається тримісячний пільговий період. Ми бачимо, що антикризові заходи Великобританії спрямовані на пом'якшення умов кредитування.

21 березня 2020 року Китай оголосив про пакет заходів для відновлення економічної активності після епідемії COVID-19. Вона включає: кредити рефінансування, зниження податкового навантаження на бізнес, пільгову податкову політику для іноземних інвесторів [44]. Важливо, що Китай зосереджується на заходах щодо відновлення інвестиційної активності в економіці. Для боротьби з наслідками епідемії Німеччина пропонує надавати приватним компаніям капітал із фонду стабільності, державний викуп частини акцій компаній, надавати кредити приватним компаніям на необмежений розмір, розширювати участь держави в приватних компаніях. , виділення коштів на «термінову допомогу» фізичним особам-підприємцям, виділення коштів на допомогу інвестиційним банкам, виділення коштів на допомогу лікарням [45].

Інвестиції, капітал, медицина є основними пріоритетами економічного регулювання в умовах пандемії в Німеччині. Заходи економічної підтримки в умовах пандемії у Франції включають відстрочення соціальних та/або

податкових платежів, відстрочення платежів за газ, електроенергію, воду, оренду, фінансову допомогу мікропідприємствам та самозайнятим особам, розширення кредитування бізнесу, перегляд погашення банківських кредитів, підтримка неповної зайнятості, підтримка Центру посередництва для бізнесу у вирішенні спорів із клієнтами та постачальниками, скасування штрафних санкцій за затримки в системі державних закупівель. Пакет заходів щодо ліквідації негативних наслідків пандемії у Франції зосереджений на податковому регулюванні та кредитуванні [45].

Можна сформулювати загальні риси заходів підтримки економіки в США, Росії, Німеччині, Франції, Китаї. Це відсутність безоплатної допомоги, поєднання фіскальних і кредитних заходів, поєднання заходів, спрямованих як на виробництво, так і на споживання валового внутрішнього продукту, та цільову підтримку. Відсутність антикризових заходів полягає в недостатній ретельності підрахунку їх ефективності, оцінки витрат і переваг антикризових заходів. Цілком може статися така ситуація, що заходи щодо припинення наслідків пандемії будуть дорожчими, ніж прямі наслідки та збитки, які зазнають суб'єкти господарювання за відсутності заходів державного регулювання.

Так як головним наслідком кризи є високий рівень інфляції, тому в підсумку даного підрозділу пропонуємо дослідити основні заходи грошово-кредитної політики, які застосовуються зарубіжними країнами під час пандемії Коронавірусу, представлені в таблиці 3.1.

За даними табл. 3.1, основними інструментами грошово-кредитної політики розвинених країн стали зниження ключових процентних ставок, додатковий викуп облігацій, пом'якшення резервних вимог, а також надання додаткової короткострокової ліквідності через угоди РЕПО.

Таблиця 3.1

Основні заходи грошово-кредитної політики за умов кризи 2020 року

США	ЄС	Китай
Регулятор		
Федеральна Резервна система США	Європейський Центральний Банк	Народний банк Китаю
Заходи грошово-кредитної політики під час пандемії 2020 р.		
Зниження ключової ставки до 0,25%	Збереження базової процентної ставки на рівні 0%	Зниження ставки за кредитами до 3,85% на рік, до 4,65% на 5 років
Операції РЕПО на суму 500 млрд. дол.	Збільшення запозичень банками на 1 трлн євро для надання кредитів фірмам та домогосподарствам	Операції зворотного РЕПО на 1,2 трлн юанів
Викуп облігацій: – державні – 500 млрд дол. - Іпотечні - 200 млрд дол. – корпоративних – 10 млрд дол.	Збільшення портфеля облігацій: – викуп державних та корпоративних облігацій на суму 750 млрд євро	НБК направив 400 млрд юанів (56,1 млрд дол.) на викуп кредитів, виданих регіональними банками
Зниження нормативу обов'язкових резервів до 0%	Послаблення правил програми додаткових кредитних вимог	Зниження резервної вимоги на 50 базисних пунктів для 6 найбільших банків

Джерело [46]

Незважаючи на те, що ці заходи повинні призвести до інфляції, цього не відбувається через те, що всі зайві кошти, які спрямовують Федеральна резервна система США та Європейський центральний банк в економіку країни, йдуть за межі країн, знецінюючи ліквідність інших валют та передаючи їм інфляційні ризики. Подібні заходи було вжито в період кризи 2008 р., при цьому значного стрибка інфляції не відбулося, а економіка пішла на відновлення.

В підсумку пропонується розглянути досвід Норвегії з врегулювання наслідків пандемії на туристичний бізнес. Безсумнівно арктичний туризм є дорогим задоволенням і не кожен може собі його дозволити, проте його розвиток є безперечно перспективним як для самого регіону так і для Норвегії і цілому.

Отож дослідивши арктичний туризм як напрямок підвищення ефективності екотуризму в Норвегії пропонуємо розглянути модель його розвитку з урахуванням вигідності для місцевої економіки та екологічності для самих туристів (рис. 3.1)

Рисунок 3.1 – Модель розвитку арктичного туризму в Норвегії як основного шляху підвищення ефективності екотуризму країни

Джерело: Створено автором на основі

Отож, розвиток арктичного туризму в Норвегії є досить перспективним напрямком екотуризму, адже по суті є його найекологічнішою версією, через незайманість арктичної природи та відсутність цивілізації як такої. В найближчому майбутньому, коли вже не буде незайманого людиною місце, саме Арктика залишиться такою ж як сотні років тому назад, що підвищить попит на відвідування цього місця як «острівка» свіжості та свободи. Ось чому ми вважаємо що досвід Норвегії в розвитку екотуризму є хорошим для наслідування вітчизняними туристичними компаніями.

3.2. Антикризові заходи подолання наслідків пандемії COVID-19 для малого бізнесу України

На початку карантину український уряд вжив заходів щодо підтримки бізнесу та часткового зниження негативного впливу його наслідків (рис. 3.1).

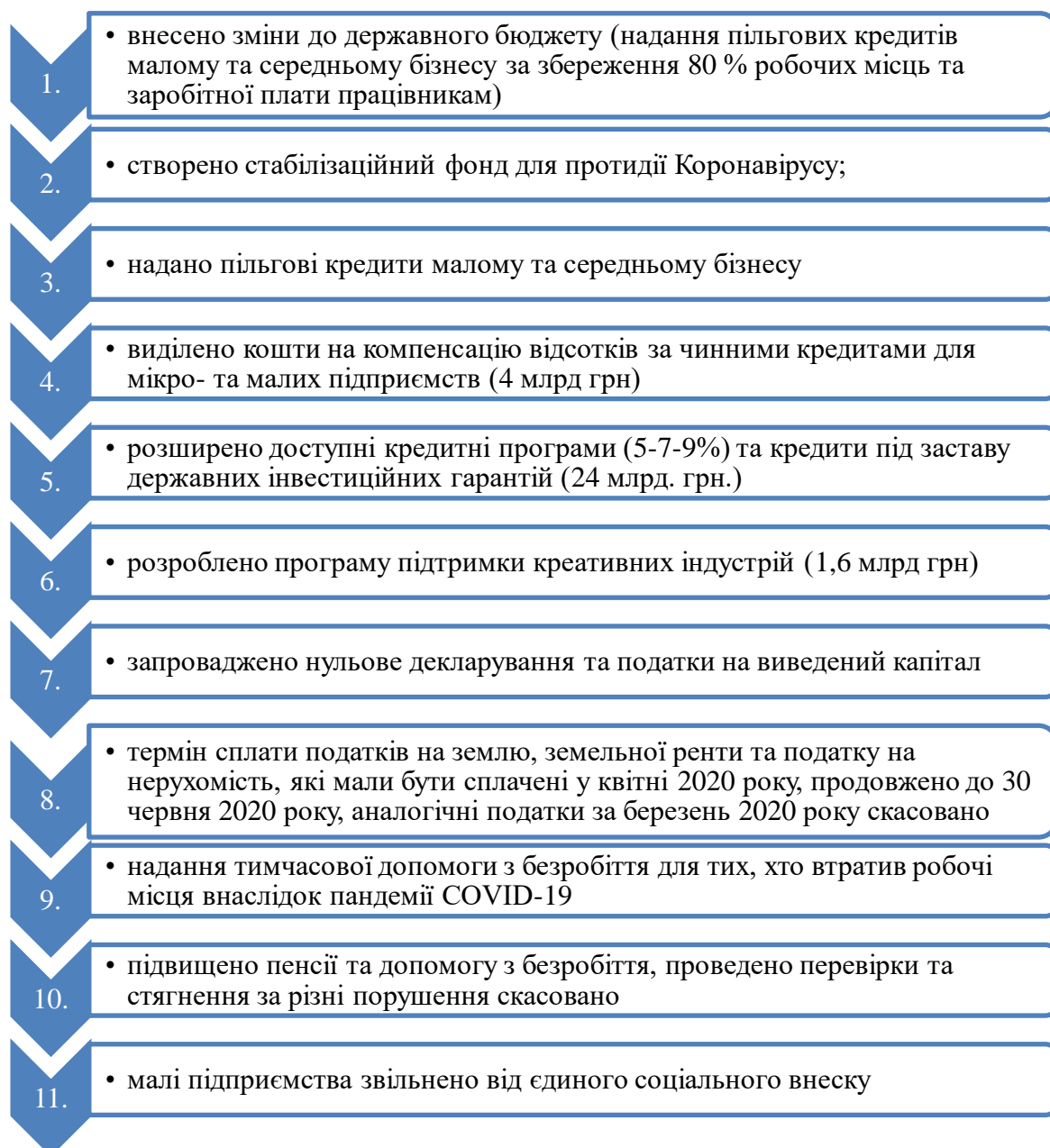

Рисунок 3.2 – Заходи українського уряду щодо підтримки малого бізнесу під час пандемії COVID-19

Джерело: [47]

Водночас Спілка підприємців України вважає за необхідне тимчасово звільнити від оподаткування прибутки підприємств у найбільш уразливих сферах, у тому числі закладів культури та туристичного бізнесу, частково допомогти роботодавцям своїм працівникам, чий час та обсяг роботи скорочується за рахунок карантину [48].

За прогнозами, відновлення економічної ситуації у світі триватиме майже п'ять років, тому зусилля українського уряду та підприємців мають бути спрямовані насамперед на розвиток внутрішнього туризму (рис. 3.3).

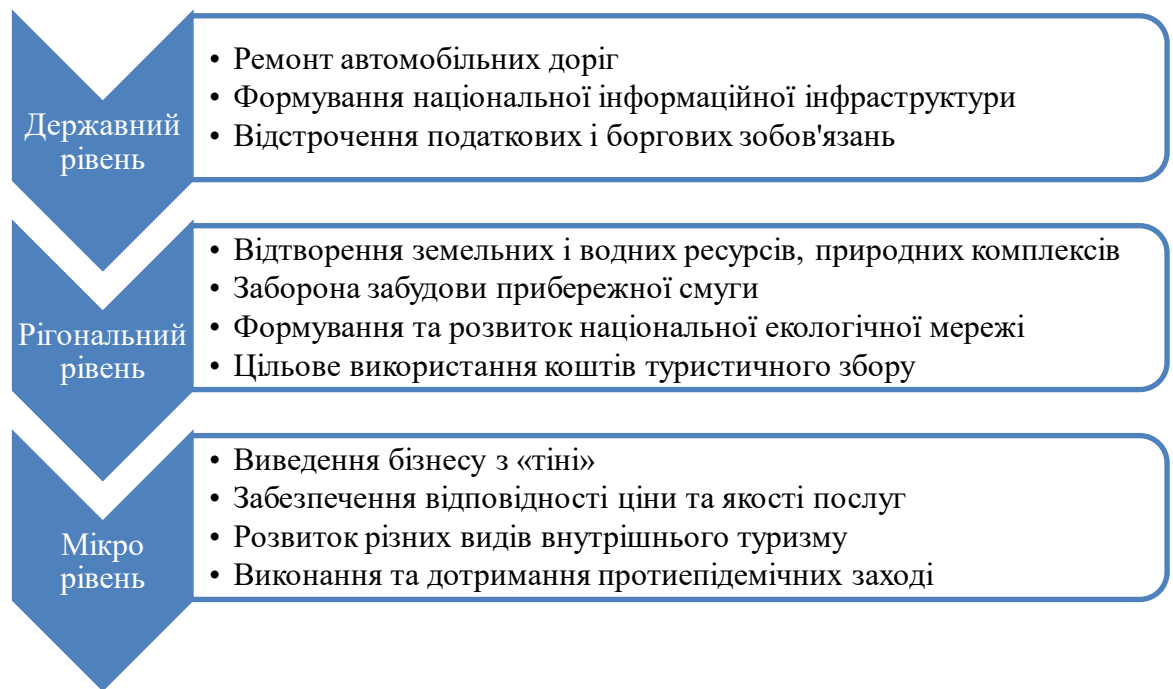

Рисунок 3.3. Першочергові заходи щодо відновлення туристичної сфери України

Джерело: розроблено автором

Що стосується дій уряду, то продовження у 2020 році робіт з поліпшення якості транспортної інфраструктури є одним з найбільш важливих чинників розвитку як економіки країни загалом, так і туристичної галузі зокрема. За даними Державного агентства автомобільних доріг України, у 2019 році відновлено 2407,5 км доріг, у тому числі збудовано та відремонтовано 930,5 км доріг державного значення. Цього року планується відремонтувати понад 4 тис. км доріг місцевого та державного значення [49].

Задовільний стан транспортних комунікацій та під'їзних шляхів до туристичних об'єктів – запорука успіху.

Формування національної інформаційної інфраструктури підтримки туристичної діяльності з можливістю подальшої інтеграції у міждержавну мережу, що дозволить усунути інформаційні бар'єри між суб'єктами створення туристського продукту та створить умови для пошуку нових ринків збуту.

Для ліквідації наслідків пандемії COVID-19 у сфері туризму та збільшення доходів бюджету від нього обласним та місцевим радам необхідно забезпечити відтворення земельних та водних ресурсів, природних комплексів, заборонити будівництво прибережної смуги, що диктується не лише Земельним кодексом України [50], а й необхідністю охорони водних об'єктів від забруднення та засмічення. Важливо зберегти біологічну та ландшафтну різноманітність із формуванням та розвитком національної екологічної мережі для збільшення природно-ресурсного потенціалу України.

Ще одним важливим фактором є цільове використання коштів місцевого туристичного збору. Лише у 2019 році до місцевих бюджетів надійшло 196,2 млн грн, що вдвічі перевищує показник попереднього періоду. Однак найчастіше кошти використовуються за прямим призначенням, водночас вони можуть бути спрямовані на будівництво туристичних об'єктів та під'їзних шляхів до них [51].

Основними завданнями для суб'єктів господарювання є:

- виведення бізнесу із «тіні», який допоможе наповнити місцевий та державний бюджети та посилить контроль за епідемічною ситуацією в країні;
- приведення якості у відповідність до ціни за рахунок підвищення рівня якості надання послуг без суттєвого зростання цін (хоча це найбільш очевидний спосіб компенсувати втрачену вигоду через карантин).

Збільшення кількості безробітних через ліквідацію підприємств або скорочення працівників, повернення громадян України із заробітків і, як наслідок, погіршення матеріального становища населення зміщуватимуть пріоритети у бік в'їзного та внутрішнього туризму. Тому варто розвивати нові, маловідомі види туризму, зокрема лікувальний та інклюзивний. Враховуючи, що в Україні вартість надання медичних послуг вдвічі нижча, ніж у європейських країнах, а якість досить висока, значна кількість іноземних громадян віддають перевагу українському медичному туризму. Водночас відсутність інформаційного забезпечення розвитку медичного туризму, відсутність офіційної статистики за даною категорією туристів потребує підвищення привабливості за рахунок просування медичних закладів, лікувальних природних ресурсів України, медичних кадрів.

Для ліквідації наслідків пандемії, зокрема для туристичного бізнесу пропонується впровадження досвіду Норвегії із розвитку сталого туризму.

Україна – одна з найбільших європейських держав із геополітичним становищем у центрі Європи, має унікальні природні рекреаційні ресурси, вельми сприятливі для розвитку міжнародного туризму [52].

Площа потенційних рекреаційних територій в Україні становить 12,8% площі країни та розподіляється відповідно до природних особливостей регіонів. Сучасний стан та перспективи використання природних рекреаційних ресурсів у межах України загалом та її областей показані на діаграмах (рис. 3.4 та 3.5).

Лікувальні ресурси унікальні, оскільки виявлено понад 500 родовищ мінеральної води та глини. Пляжі становлять 47% території морського узбережжя Чорного та Азовського морів [52].

Цей природний потенціал потребує охорони, збереження та раціонального використання, оскільки він становить основу сільського зеленого туризму.

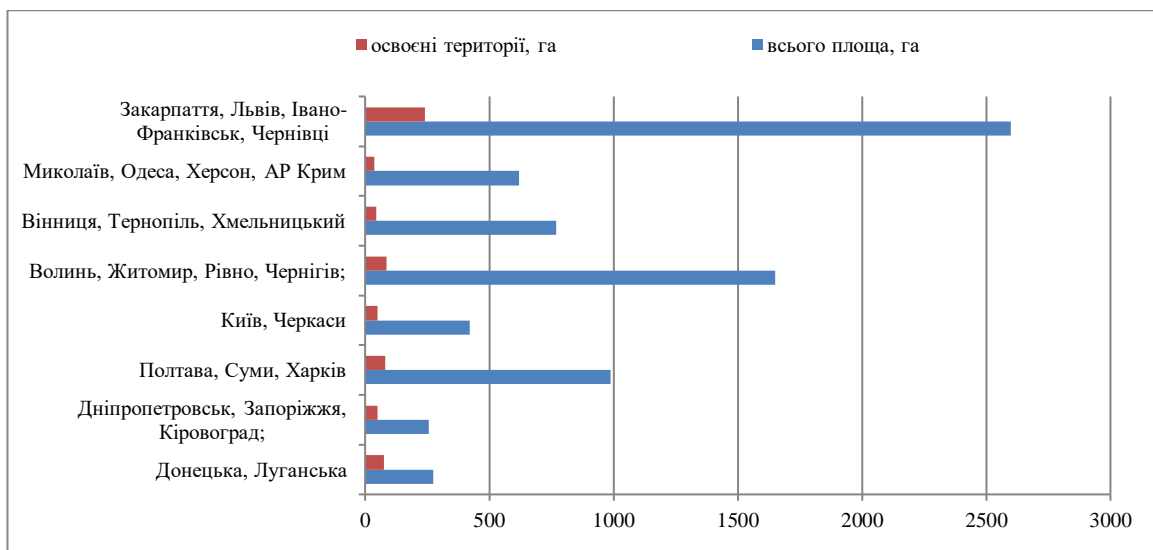

Рисунок 3.4 - Розподіл структури рекреаційних територій по регіонах України за площею, га

Джерело: [53]

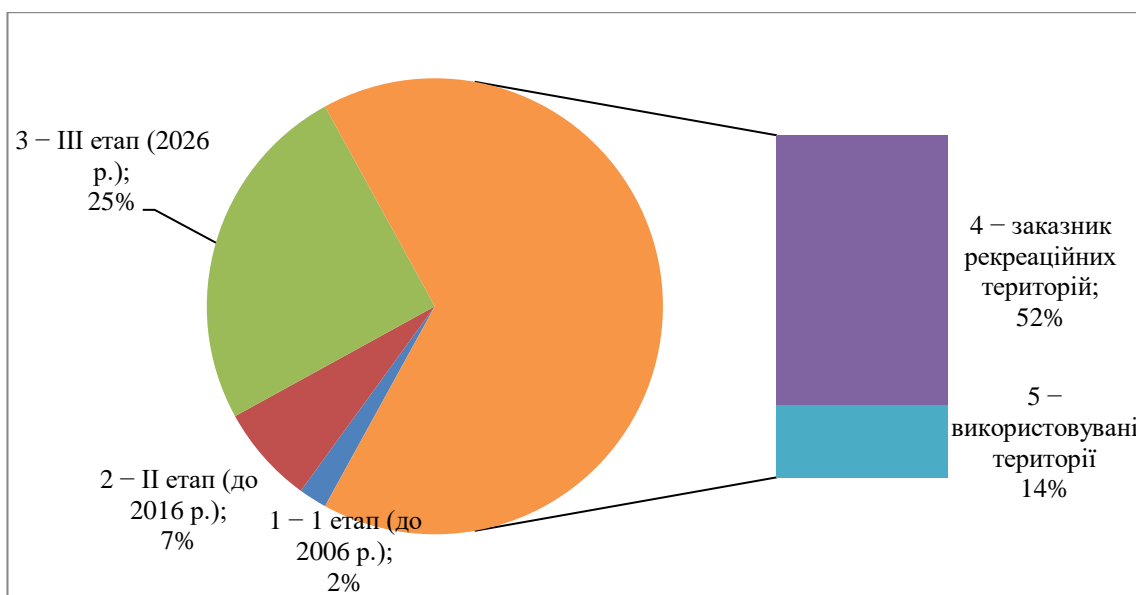

Рисунок 3.3 - Структура етапного використання рекреаційних територій України, %

Джерело: [53].

В Україні спеціальною постановою уряду затверджено понад 240 курортних селищ, розташованих у межах 7 рекреаційних районів [54]. До цих районів належать морське узбережжя Автономної Республіки Крим, узбережжя Чорного та Азовського морів, гірські та передгірні райони Карпат та в інших місцевостях. Серед цих населених пунктів 27 міст-курортів та 214

селищ, які мають особливий статус для розвитку рекреаційно-туристських функцій.

Отож, Україна має великий потенціал в розвитку сільського зеленого туризму та часткового його використовує. Для успішного проведення даного напрямку туризму, на нашу думку потрібно зробити наступні кроки (рис. 3.5).

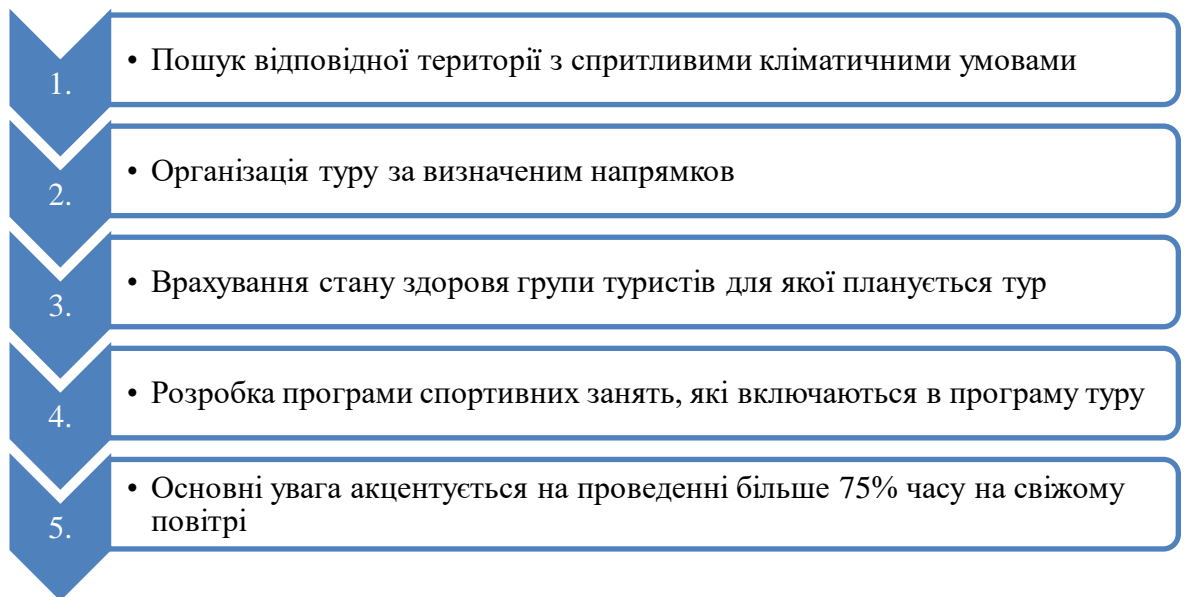

Рисунок 3.5 – Організація турів з сільського зеленого туризму в Україні
Джерело: створено автором

Отож, особливістю організації сільського зеленого туризму в Україні є пошук відповідної території з сприятливими кліматичними умовами, які будуть прийнятними для всіх відвідувачів турів з урахуванням їхнього стану здоров'я. Наша країна має величезний потенціал для проведення цього виду туризму, основне це бажання туристів їх відвідувати.

Розвиток сільського туризму в Україні гальмується відсутністю досконалого законодавства. У січні 2009 року в Україні не було ухвалено закон про сільський зелений туризм – на відміну від деяких сусідніх країн. Саме низький рівень державної підтримки є одним із основних стримуючих факторів для розвитку сільського зеленого туризму, інший – пандемія коронавірусу [55].

Саме тому ми пропонуємо виділи основні напрямки адаптації сільського зеленого туризму в Рівненській області після перемоги у війні та інтерпретацію подати на рисунку 3.6.

Поселення	• Переміщення осіб з окупованих територій в західні села України, а саме на Захід та по суті розвиток сільського екотуризму
Рекреація та відновлення	• Надання послуг з сільського зеленого туризму в селах України
Культурне пізнання	• Організація турів з відвідування архітектурних пам'яток України, до прикладу тунелю Кохання в Клевані
Відновлення постраждалих територій	• Збір коштів на державному рівні на відновлення заповідників, парків, тощо
Активізація міжнародних проектів з розвитку екотуризму	• Участь України у міжнародних грантах та проектах, кошти з яких вкласти у відновлення зруйнованих екологічних місць
Розробка стратегії екотуризму на регіональному рівні	• Підтримка розвитку сільського туризму в постраждалих регіонах та виділення коштів з бюджетів на ліквідацію наслідків війни
Відновлення постраждалих поселень спільними силами	• Створити певного роду програми де залучати на добровільних засадах бажаючих відбудувати комусь будинок

Рисунок 3.6 - Перспективні напрямки розвитку сільського зеленого туризму в Україні

Джерело : розроблено автором

Ми пропонуємо свій власний спосіб щодо швидкого відновлення сільського екологічного туризму в Україні. Адже саме в розвитку природних територій та відновленню пошкоджених будівель полягає перспектива розвитку сільського зеленого туризму України. Ми більш ніж упевнені, що розвиток сільського екологічного туризму в Україні матиме величезні перспективи саме у цьому напрямку, і вже за кілька років наша країна стане центром екотуризму.

Отож, дослідивши загальний стан українського бізнесу, ми бачимо, що підприємства доводиться нелегко, вони страждають від високого курсу валют, подорожчання цін на паливо та електроенергію, що призводить до подорожчання кінцевого продукту та відповідно веде до зменшення продаж, адже на тлі великої інфляції купівельна спроможність падає.

Ми пропонуємо альтернативні методи з мінімізації економічних ризиків для вітчизняних підприємств в сфері малого бізнесу, результати запропонованої нами методики пропонуємо навести у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Методи з мінімізації економічних ризиків малого бізнесу в умовах коронавірусної кризи

Вид ризику	Вплив підприємство	Метод його мінімізації
Коливання курсу валют	Курс валют має прямий вплив на рівень купівельної спроможності населення та ціни в магазинах, адже навіть якщо товар не є завезеним з іншої країни, на його ціну впливає доставка імпортованого бензину	Потрібно запровадити практику страхування ризиків та добиватися від постачальників фіксованих цін на певний період часу, що так чи інакше мінімізує вплив курсу валют на кінцеву ціну товару чи послуги
Обмеження сировини	Через Коронавірус, український уряд встановив заборону на в'їзд іноземної сировини, та був зроблений список критичного імпорту, що вплинула на ріст ціни на цю сировину в Україні	Постійне оновлення списку критичного імпорту. Створення резервів сировини. Укладання договорів про спільну діяльність із виробниками сировини. Знаходження більшої кількості постачальників сировини на вітчизняному ринку
Зниження купівельної спроможності населення	Наслідки Пандемії спричинили падіння купівельної спроможності населення, адже більшість українців працювало в сферах малого бізнесу таких як готельний та туристичний бізнес, змушені були залишитись від доходів.	Розвивати виробництво дешевих товарів, які будуть доступними усім верствам населення
Збій у доставці продукції	Через локдауни та закриття кодонів, доставка товару відбувалась дуже повільно, адже було складно організувати логістичний потік через такі обмеження	Створення складів продукції та закупівля більшими партіями, нехай краще товар полежить на складі, ніж його не буде вистачати
Зниження попиту	Коронавірус в країні спричинив ріст інфляції, зменшення заробітних плат і відповідно призвела до зменшення попиту на товари зі сторони населення. Особливо гостро це торкнулось компаній, які продають продукцію, яка не є товаром першої необхідності.	Збільшувати попит на товари шляхом їхньої реклами та просування через соціальні мережі та Інтернет

Джерело: Створено автором

Отож, на сьогодні українському малому бізнесу необхідно ефективно впроваджувати дані методи з мінімізації ризиків, які допоможуть компаніям не тільки залишитись на плаву, але й отримати позитивний економічний результат.

3.3. Розвиток діджиталізації бізнесу в умовах пандемії COVID-19

Пандемія COVID-19 вплинула на розвиток електронної комерції, та незважаючи на те, що через глобальну пандемію загальний обсяг роздрібного продажу у світі скоротився на 3,0% до 23,839 трлн. доларів США, обсяг онлайн-торгівлі зріс на 27,6% у 2020 році і становив 4,280 трлн доларів США.

Застосування соціального дистанціювання, карантину та інших заходів реагування на пандемію COVID-19 призвело до того, що споживачі збільшили кількість покупок в Інтернеті, використання соціальних мереж, інтернет-телефонії та телеконференцій, а також потокового відео та фільмів. Це призвело до різкого зростання продажів споживачам (B2C) та збільшення обсягів електронної комерції між підприємствами (B2B). Збільшення обсягів споживчих продажів особливо помітно у сегментах реалізації товарів медичного призначення, товарів для дому, товарів першої необхідності та продуктів харчування.

Для кращого розуміння світових тенденцій розвитку електронної комерції необхідно проаналізувати особливості динаміки її регіонального розвитку до та після пандемії (див. рис. 3.7).

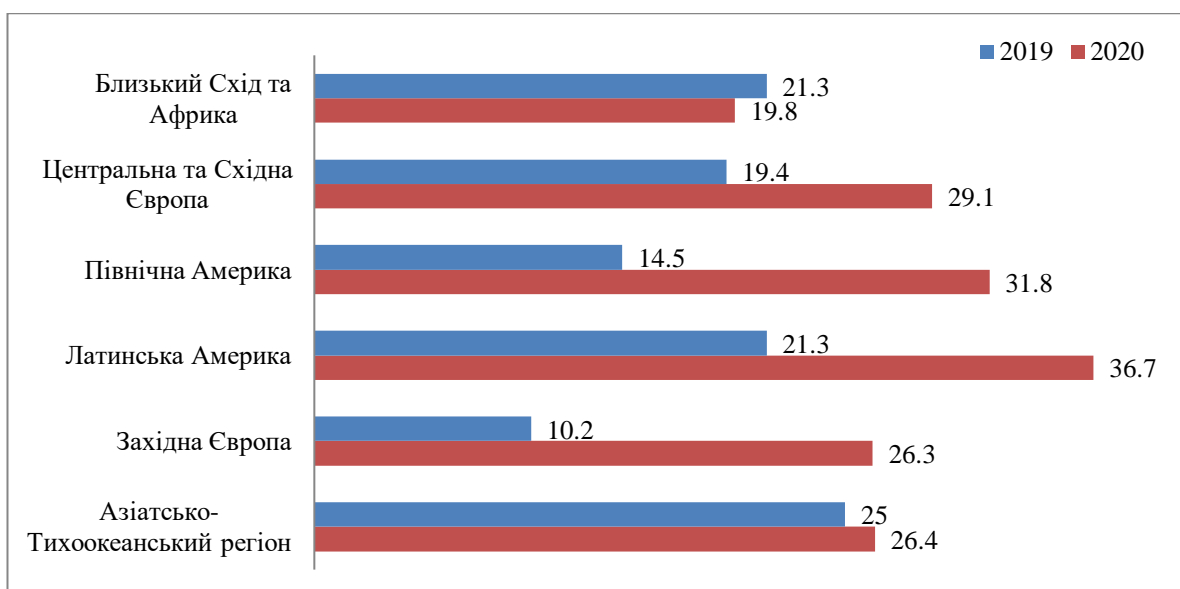

Рисунок 3.7 – Динаміка електронної торгівлі до та після COVID-19, %
Джерело: [56, 57]

Слід зазначити швидке зростання обсягів електронної торгівлі у 2020 році порівняно з 2019 роком (понад 20 %) у більшості регіонів, крім Близького Сходу та Африки. Насамперед це пов'язано з глобальною пандемією COVID-19. Також важливою є тенденція до збільшення темпів розвитку електронної комерції в розвинених країнах. Тобто пандемію можна вважати каталізатором другої хвилі розвитку електронної комерції на старих ринках.

Доцільно проаналізувати зміни обсягів та темпів розвитку електронної комерції у провідних країнах світу. Таблиця 3.3 відображає зміни у складі та обсягу продажу електронної комерції у першій десятці країн світу.

Таблиця 3.3

Топ-10 країн за обсягом продажу електронної комерції у 2019-2021 роках, млрд. дол. США

Країна	2019	2020	2021	Зміна 2020 до 2019,%	Зміна 2021 до 2020,%
Китай, без Гонконгу	1934,78	2296,95	2779,31	18,72	21,00
США	586,92	794,5	843,15	35,37	6,12
Великобританія	141,93	180,39	169,02	27,10	-6,30
Японія	115,4	141,26	144,08	22,41	2,00
Республіка Корея	103,48	110,6	120,56	6,88	9,01
Німеччина	81,85	96,86	101,51	18,34	4,80
Франція	69,43	73,8	80	6,29	8,40

Продовження табл.. 3.3					
Канада	49,8	39,22	44,12	-21,24	12,49
Індія	46,05	55,35	67,53	20,20	22,01
Іспанія	34,5	36,4	37,12	5,51	1,98

Джерело: [58]

Аналіз даних таблиці 3.3 показує, що склад країн-лідерів за обсягом електронної комерції 2020 р. порівняно з 2019 р. змінився. Перше місце у світі зі значним відривом вже давно посідає Китай. Слід зазначити, що дев'ять із десяти країн рейтингу 2020 року перебувають у трьох регіонах – Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, Північній Америці та Західній Європі. Найбільші темпи зростання обсягів електронної торгівлі спостерігаються у США, Великій Британії та Японії.

Найбільш високі темпи зростання обсягів електронної торгівлі під впливом пандемії COVID-19 (2019-2021 рр.) мають такі регіони: Латинська Америка, Північна Америка, Центральна та Східна Європа. Особливу роль подальшому розвитку електронної комерції грає Китай, на нього припадає близько половини світової електронної комерції.

Оцінюючи перспективи розвитку електронної комерції у найближчі роки, слід зазначити, що пандемія COVID-19 призвела до зміни моделей споживчої поведінки та вплинула на структуру споживання. Застосування соціального дистанціювання, карантину та інших заходів щодо протидії пандемії COVID-19 призвело до сплеску електронної комерції, а це означає, що споживачі стали частіше купувати в Інтернеті, особливо предмети першої необхідності, продукти харчування, товари для дому та ліки.

Згідно даних Експертів Всеукраїнської Рекламної Коаліції у 2020 році зростання ринку Інтернет-реклами продовжилося і ключовими факторами такого зростання стали Facebook для SMM реклами, та Google (YouTube) для онлайн-відео і пошуку. В 2022 прогнозується також подальше зростання частки мобільного трафіку, що пов'язано позитивною динамікою збільшенням мобільного споживання Інтернету населенням

України. Пропонуємо проаналізувати розвиток ринку діджитал України за 2020-2022 (див. рис. 3.8)

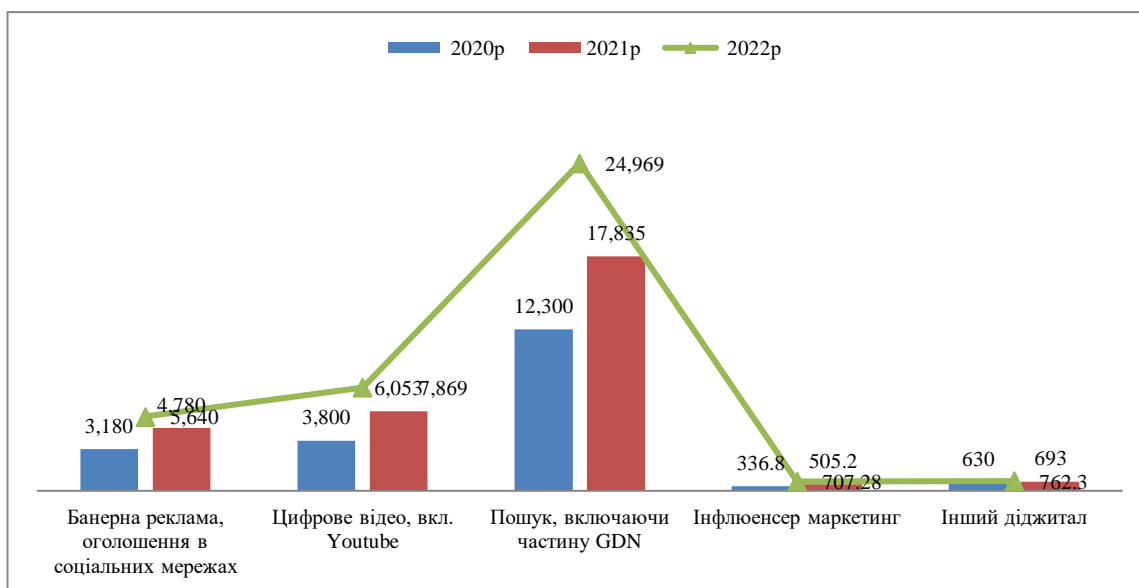

Рисунок 3.8 - Динаміка ринку діджитал в Україні за 2020-2022, млн. грн

Джерело: [59]

Ринок діджитал в Україні шалено зріс з 2017 (+325%) в порівнянні з 2020. За період пандемії в 2020 зростання ринку складало 10%. Україна поступово починає входити в Інтернет суспільство і використовувати Інтернет-технології як потужного каталізатора розвитку і інновацій.

За офіційною статистикою українських сайтів, близько 67% українських інтернет-користувачів відвідують сайти, пов'язані саме зі сферою електронної комерції. Електронна комерція стала найбільш динамічною за останні два роки, коли через Пандемію Коронавірусу на зміну фізичним магазинам прийшли онлайн-магазини, головною перевагою яких стала низька ціна та доставка додому.

Отож пропонуємо розглянути ріст електронної торгівлі в Україні та визначати її частку в роздрібній торгів. Дані аналізу зображені на рисунку 3.8

Рисунок 3.9 - Динаміка електронної комерції та її частка у роздрібній торгівлі України за період 2016-2020 років.

Джерело: [60]

Далі проаналізуємо основні маркетплейси України, які найбільше відвідують українці (див. рис. 3.10).

Як видно з рисунка 3.10 найбільш відвідуваним серед українців торговим майданчиком є інтернет-магазин «Rozetka», наступним у рейтингу є сайт «PROM» і замикає трійку лідерів серед торгових майданчиків AliExpress.

За результатами дослідження можна сміливо сказати, що розвиток діджитал ринку в Україні є досить потужним. Також варто зазначити, що ринок напрочуд молодий і з нерозвиненим рівнем конкуренції, який існує на інших ринках.

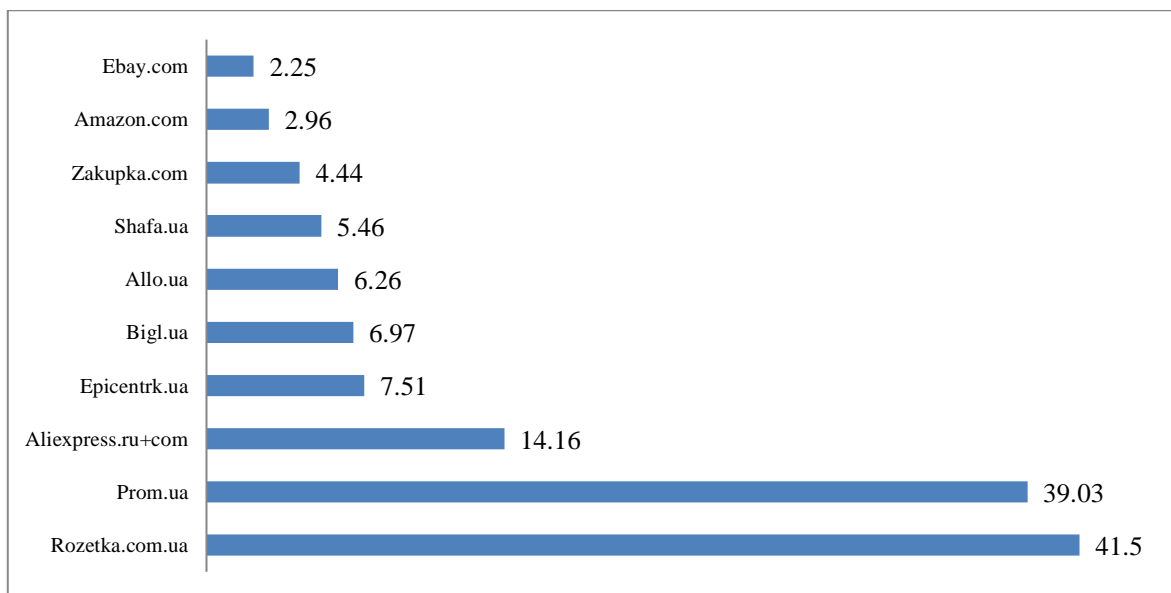

Рисунок 3.10 – Кількість відвідувань маркетплейсів українськими покупцями станом на липень 2020 р., млн осіб

Джерело: [61]

Розвиток сучасного інформаційного суспільства є ключовою тенденцією сьогодення та спричиняє серйозні перетворення у системі державного управління та адміністрування. Такі перетворення тісно пов'язані з необхідністю державної участі у створенні політичної, економічної, соціальної, технічної та технологічної бази для становлення електронної демократії.

З метою повноцінного переведення роботи органів виконавчої влади в електронну форму прийнято постанову Кабінету Міністрів України від 17.01.2018 № 55 «Деякі питання документування управлінської діяльності», яка набула чинності 7 березня 2018 року [62]. Постанова визначає електронну форму діловодства як основну для установ і підприємств державного сектору. Постановою передбачено, що єдиною допустимою формою юридично значимої взаємодії органів виконавчої влади в електронній формі та основною формою взаємодії органів виконавчої влади між собою є СЕВ ОБВ. Користувачами системи взаємодії, крім органів

влади, можуть бути також організації, установи та підприємства незалежно від форми власності, які підключилися до неї в установленому порядку.

Подібні акти спрощують операції, пов'язані з обміном необхідними документами сприяють впровадженню таких систем в подальший розвиток відносин між цими структурами. Згідно даних Держінформресурсу до SEO ОВВ версія 2.0 ВЕБ-доступ станом на 03.02.2020 підключено 960 організацій. Для розвитку міжвідомчого електронного документообігу створено перелік протестованих систем електронного документообігу (СЕД), до якого включено 25 СЕД, інтеграційна взаємодія яких із СЕВ ОВВ є регламентованою [63].

Згідно із Законом України «Про внесення змін до Регламенту Верховної Ради України щодо вдосконалення електронної форми документообігу у Верховній Раді України», який вступив у дію 04.02.2020 р., з 4 лютого до 1 вересня 2020 року триватиме перехідний період, протягом якого буде діяти як паперова, так і електронна форма законодавчого процесу. Після чого парламент перейде на електронний документообіг. Передбачається, що у Верховній Раді України буде діяти єдина автоматизована система і база даних нормативно-правової інформації «Законодавство України». Щодо українського уряду, то за словами Міністра Кабінету Міністрів України Д. Дубілета, він повністю перейде на електронний документообіг до кінця першого півріччя 2020 року [64].

Демократичні основи життя сучасного суспільства ґрунтуються на сполученні заходів щодо впровадження ІКТ в політичне управління, основою якого є електронна демократія як форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоврядування шляхом широкого застосування ІКТ в демократичних процесах [65].

Головна мета електронної демократії – це створення можливостей бути почутим для тих, хто зазвичай не бере участі у процесах творення політики. Ключову роль у функціонуванні е-демократії в Україні відіграють сайти

центральної влади та місцевого самоврядування, які виконують функцію інформування суспільства про діяльність органів влади, спрощують доступ громадян до відкритих даних та системи державних послуг. На місцевому рівні е-демократія представлена передусім сайтами місцевих рад, а також низкою спеціалізованих сервісів [66].

Важливими складовими е-демократії в Україні є доступ до публічної інформації та безпосередня участь громадян в управлінському процесі. Кожен громадянин може звертатись до влади із питаннями, пропозиціями, заявами та скаргами, брати участь в обговоренні законопроектів та ухвалених рішень. До найважливіших інструментів е-демократії, якими громадяни України можуть скористатися, належать електронні петиції (запроваджено з 2015 р.); е-декларації (запроваджено з 2016 р.); портали відкритих даних та ін.

Ряд законодавчих актів визначають порядок здійснення та забезпечення права доступу громадян до публічної інформації (ЗУ «Про інформацію», ЗУ «Про доступ до публічної інформації», Указ Президента «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» та ін.). Водночас вважаємо, що для подальшого розвитку е-демократії важливим є прийняття в Україні законопроектів «Про публічні консультації» та «Про всеукраїнський референдум».

Нині до єдиної національної системи електронної дистанційної ідентифікації фізичних і юридичних осіб BankID НБУ підключені «Ощадбанк» та «Радабанк», низка банків знаходиться на різних стадіях підготовки, тестування та підключення до системи [67].

Крім системи BankID НБУ, існує проект Приватбанку, який впроваджує власну систему BankID. Однак, ідентифікації за допомогою BankID Приватбанку недостатньо для відкриття банківського рахунку або проведення інших фінансових операцій, оскільки НБУ дозволив здійснювати банківські операції за допомогою BankID лише у власній системі BankID НБУ.

В рамках програми «Держава у смартфоні» у лютому 2020 року презентований додаток державних онлайн-послуг «Дія», який об'єднує в єдиному електронному вікні всі послуги, які надає держава громадянам і бізнесу, зробивши максимум процесів електронними та автоматичними. Упродовж наступних трьох років уряд планує оцифрувати всі державні послуги.

«Дія» ця програма, в якій всі потрібні документи в одному місці, у вашому смартфоні і один портал, де можна отримати всі послуги он-лайн: швидко, зручно та людяно [68].

Створено Міністерством цифрової трансформації України. Багато країн уже мають електронний уряд і Україна вирішила випустити додаток ДІА у 2019 році, завдяки ініціативі Володимира Зеленського, і вже у лютому 2020 року додаток почав працювати. Через 2 місяці після запуску програми там уже встигли зареєструватися приблизно 2.5 млн громадян України. І розпочався великий етап розвитку на новий рівень. Замість того, щоб годинами бігати за документами, шукати їх скрізь, можна знайти все це у своєму додатку, що дуже зручно.

Завдання «Дія» – зробити процес надання цих послуг швидким, прозорим та позбавити людей непотрібної бюрократії.

За допомогою «Дія» можна повноцінно використовувати електронні копії таких документів, як закордонний паспорт, ID-картка, студентський квиток, права водія, техпаспорт. Їх можна повноправно використати замість «звичайних», паперових копій.

У програмі можна знайти вкладки з особистими даними, документами та державними послугами. Загалом існують лише 9 можливих категорій у додатку. Програма ще повністю недопрацьована, але можна використовувати і так. Але документи старого зразка, паперові права водія – відобразитися не будуть, також можуть бути труднощі з водійськими правами зроблені до 2014 року (старі).

На веб-порталі наприкінці 2020 року можна було скористатися 50 державними послугами. Але це не означає, що можна повністю використовувати одну програму. Потрібно також, звичайно, мати всі документи в паперовому вигляді теж. Додаток може допомогти із закінченням корупції в Україні [69].

На карантині створення цього додатка було дуже гарною ідеєю, тому що там можна зберігати не тільки паспорти та інші документи, але також там можна розмістити сертифікати про вакцинацію.

Сучасні технології сприяють прискоренню глобалізації, відкривають нові можливості для соціального і економічного розвитку держав та сприяють пришвидшенню координації між урядами, компаніями та жителями країн. Саме пандемія коронавірусу, яка розпочалась в 2020 році підштовхнула економіку до шаленого розвитку цифрових технологій, так як саме їх використання дозволяло компаніям здійснювати торгівлю, а людям дозволило пристосуватись до нових реалій, таких як інтернет-покупки усіх товарів та робота з дому.

ВИСНОВКИ

Результати досліджень, проведених в кваліфікаційній дипломній роботі, дозволяють припустити, що економічна криза, спровокована пандемією COVID-19, торкнулась всієї світової економіки. Кожна країна прямо або опосередковано відчує негативний вплив Коронавірусу на свою фінансову, економічну та соціальну системи.

В умовах глобальної економічної кризи спостерігається руйнація загальної стабільності суспільства, що супроводжується реальною втратою роботи, зниженням соціального статусу, загального падіння рівня життя, незатребуваністю у професійному плані, незадоволеністю економічним становищем. Все це призводить до соціальної напруги серед населення, а також до зростання криміногенної обстановки в країні, зростає кількість безробітних серед працездатного населення. Усі ці обставини сприяють тому, щоб люди пристосовувалися до складних умов ринку.

Економічні наслідки спалаху COVID-19 чинять безпрецедентний тиск на весь бізнес, який не в змозі підтримувати свою комерційну та операційну діяльність без забезпечення фінансової стабільності. Підтримка фінансової стабільності вимагає від фірм адаптації існуючих систем бізнес-планування до більш турбулентних та невизначених умов ведення бізнесу, в яких внутрішні та зовнішні фактори в сукупності чинять тиск на прибутковість, грошові потоки та доступ до фінансування. Зараз ідеальний час для переоцінки та оновлення процесу бізнес-планування з особливою увагою до первинних внутрішніх та зовнішніх даних, що впливають на фінансові показники компанії.

В умовах уповільнення світової економіки навіть найприбутковіші підприємства можуть швидко стати фінансово нестійкими, якщо не буде належним чином сформовано контроль за коштами. COVID-19 виявив існуючі проблеми в управлінні грошовими коштами та влаштував агресивне

«стрес-тестування» компаній щодо їхньої готовності адаптуватися до поточних реалій локального та світового фінансового ринку.

Таким чином, у разі підвищення фінансової безпеки суб'єктів господарювання необхідно розробити різні заходи та механізми підвищення фінансової стійкості, зниження дебіторської та кредиторської заборгованості, підвищення ліквідності активів та платоспроможності організації. Завдяки їх практичному застосуванню фірми можуть стабілізувати свої фінансові показники, поліпшити економічні показники та забезпечити збільшення позитивного грошового потоку, що зрештою позначиться на фінансовій безпеці виробничої діяльності.

У НБУ впевнені, що в 2021-2022 роках економіка країни буде зростати завдяки монетарним і фіскальним стимулам і більш сильному зовнішньому попиту, а приватне споживання буде основним драйвером економічного зростання. Однак інвестиційна складова ВВП буде значно відставати від споживчої.

Можна зробити висновок, що ситуація з пандемією не обіцяє нічого хорошого для економіки України, і якщо цей вірус і далі продовжить розвиватися курс гривні може обвалитися. На сьогодні наслідки інфекції спричинили серйозний збій в українській економіці. У цій ситуації можна лише сподіватися на те, що український експорт буде рости в позитивній динаміці, що дозволить нашій державі отримувати стабільні фінансові потоки у іноземній валюті та відповідно зміцнювати курс власної.

Незважаючи на те, що пандемія негативно вплинула на туристичний бізнес України, який постраждав найбільше, туристичний потік швидко відновився після зняття тяжких карантинних заходів. Туристична промисловість є певним прискорювачем соціально-економічного розвитку багатьох регіонів та держав. У багатьох країнах вона становить велику частку ВВП та позитивно впливає на економіку та загалом на імідж країни на світовій арені.

Нами був розглянутий досвід по боротьбі з кризою розвинених країн і досліджені дії українського уряду з відновлення економіки нашої держави. Можна сформулювати загальні риси заходів підтримки економіки в США, Росії, Німеччині, Франції, Китаї. Це відсутність безоплатної допомоги, поєднання фіскальних і кредитних заходів, поєднання заходів, спрямованих як на виробництво, так і на споживання валового внутрішнього продукту, та цільову підтримку. Відсутність антикризових заходів полягає в недостатній ретельності підрахунку їх ефективності, оцінки витрат і переваг антикризових заходів.

Отже, на сьогодні українському малому бізнесу потрібно впроваджувати ефективні методи з мінімізації економічних ризиків, основним із яких коливання курсу валют, який і є першопричиною росту цін буквально на всі види товарів та послуг. Також достаньо серйозним ризиком є зменшення купівельної спроможності населення та скорочення попиту через високу інфляцію, що пливає вже безпосередньо на виручку підприємств, особливо відчутним такий ризик є компаній, які займаються продажем товарів, які не є товарами першої необхідності.

Нашій державі потрібно зробити колосальний обсяг роботи для повного переходу та запровадження інформаційно-комунікаційних технологій. Перш за все, нашому уряду зміцнити відповідну політику та вдосконалити нормативно-правову базу, які б в свою чергу забезпечили економічну і фінансову стабільність та сприяли співпраці у сфері оптимізації глобальних мереж. А по-друге, вести постійну боротьбу з корупцією, скоротити нерівність у рівні цифрових технологій серед населення та робити інвестиції у своїх громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шершньова З.Є. Антикризова програма підприємства: методичні основи розробки та організація виконання / З.Є. Шершньова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 2. – Т. 1. – С. 140–144.
2. Лігоненко Л.О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко. – К. : КНТЕУ, 2001. – 580 с.
3. Чернявський А.Д. Антикризове управління підприємством: навч. посібник. / А. Д. Чернявський. – К. : МАУП, 2006. – 256 с.
4. Терещенко О.О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004. – 268 с.
5. Терещенко О.О. Антикризове фінансовий менеджмент / «Вимоги нової економіки» О.О. Терещенко // Ринок цінних паперів: Вісник Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку. – 2004. - №9. – с. 25- 33.
6. Про стан і перспективи розвитку підприємництва в Україні. Національна доповідь // Економіст. – 2009. – № 5. – С. 18-63.
7. Сергій Тігішко Допоможіть малому бізнесу, й він витягне країну з кризи // Гривна. – № 42 (771). – С. 3
8. Крухмаль О. В., Криворучко Л. Б. (2010.) Джерела та проблеми фінансування малих підприємств в Україні. Вісник Сумського національного аграрного університету. № 2. – (Серія “Фінанси і кредит”).
9. Сілічева Н. Є. (2015). Малий бізнес в Україні: стан та перспективи розвитку. Економічні інновації. Випуск 59, 303–309.
10. Табінський В. А., Телятник В. М., Сімон А. П. (2017). Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. “Молодий вчений”. № 3 (43), 848–851.
11. Дикань О. В. (2017). Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. Вісник економіки транспорту і промисловості. № 57,

58–66.

12. Мікропідприємства, малі, середні та великі підприємства в новій класифікації підприємств, що прийнята зі змінами до закону про бухгалтерський облік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: mikropidpriyemstva-mala-seredni-ta-veliki-pidpriyemstva-v-novij-klasifikacii-pidpriemstv-shho-prijnyata-zizminami-do-zakonu-pro-buxgalterskij-oblik

13. Немкович О.Б. Державна підтримка підприємств АПК через механізм здешевлення кредитів // О. Б. Немкович // Наукові записки. - 2009. - Випуск 12. - С. 268-275.

14. Шпак В. І. Розвиток малого підприємництва в Україні (на прикладі українського видавничополіграфічної компанії «Експрес-Об'ява»): Наук.вид. – К.:МАУП, 2002. – 112 с.:іл. – Бібліогр.: с.107- 110.

15. Piasecki Ed.V. Policy on small and mediyum – sized enterprises in Central and Eastern European Contries. – Warsawa, 1992. – 263 p

16. Ondrej Dvoulety, Juan Carlos Fernandez de Arroyabe, Michael James Mustafa. Entrepreneurship during the times of COVID-19 pandemic: challenges and consequences, 2021. 489-496 с.

17. Abriham Ebabu Engidaw. Small businesses and their challenges during COVID-19 pandemic in developing countries: in the case of Ethiopia, 2022.

18. Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html (дата звернення 20.04.2023)

19. Як врятувати малий бізнес в умовах карантину? URL: <https://delo.ua/opinions/jak-vrjatuvati-malij-biznes-v-umovah-karantinu-367890/> (дата звернення 20.04.2023)

20. Аналітики порахували втрати малого та середнього бізнесу через карантин. URL: <https://zaxid.net/news/> (дата звернення 20.04.2023)

21. Порядок надання та повернення коштів, спрямованих на фінансування допомоги по частковому безробіттю на період карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19,

спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/306-2020-%D0%BF#n8> (дата звернення 20.04.2023)

22. Зміни до Постанови Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 107 : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 травня 2020 р. № 395. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/395-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення 20.04.2023)

23. Про встановлення карантину та запровадження посилених протиепідемічних заходів на території із значним поширенням гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 : Постанова Кабінету Міністрів України від 22 липня 2020 р. № 641. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-vstanovlennya-karantinu-ta-zapr-641> (дата звернення 20.04.2023)

24. За півроку українська економіка впала на 6,5%. У другому кварталі - на 11% (2020) URL: <https://www.jakda.com.ua/news/2020/08/6/663774/> (дата звернення 25.04.2023)

25. НБУ може погіршити прогноз зниження ВВП у 2020 році щонайменше до 6% - банкіри - (2020) URL: <https://www.althoughda.com.ua/news/2020/07/21/663191/> (дата звернення 25.04.2023)

26. МВФ знизив прогноз зниження ВВП України на 2020 рік - (2020) URL: <https://ua-news.liga.net/economics/news/mvfpogirshiv-prognoz-padinnya-vvp-ukraini-v-2020-rotsi> (дата звернення 25.04.2023)

27. Український МІНФІН (2020) URL: <https://index.minfin.com.ua/economy/gdp/> (дата звернення 25.04.2023)

28. Індекс інфляції в Україні 2021 (2021) URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/index/inflation/> (дата звернення 25.04.2023)

29. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (2021) URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates> (дата звернення 25.04.2023)

30. Валютні інтервенції НБУ (2020) URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/currency-interventions> (дата звернення 25.04.2023)
31. Випуски цінних паперів. Офіційний сайт НКЦПФР (2020) URL: <https://www.nssmc.gov.ua/issues/>. (дата звернення 25.04.2023)
32. Українська Біржа (2020) URL: <http://www.ux.ua/> (дата звернення 25.04.2023)
33. Фондові біржі. Офіційний сайт (2020) URL: <https://www.nssmc.gov.ua/20-listopada-paku-provodity-praktikum-noviy-poryadok-skladannya-fnansovo-zvtnost-na-osnov-taksonom-ua-xbrl-msfz> (дата звернення 25.04.2023)
34. Річний звіт НБУ URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/annual_report_2020.pdf?v=4 (дата звернення 26.04.2023)
35. Економічна статистика / Економічна діяльність / Діяльність підприємств (2022) URL: https://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm (дата звернення 26.04.2023)
36. Середня заробітна плата по Україні за останні роки (2022) URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/ukraina/> (дата звернення 26.04.2023)
37. Статистика зовнішнього сектору веб-сайт (2021) URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external#6> (дата звернення 26.04.2023)
38. Офіційний сайт «Державна прикордонна служба Україна» (2022). Державні сайти України URL: <https://dpsu.gov.ua/> (дата звернення 26.04.2023)
39. Бартощук, О.В. (2011). Еволюційні погляди на розвиток туристичної діяльності. Вісник Хмельницького національного університету, вип. 5, Том 2, стор. 286–291. URL: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_5_2/286-291.pdf (дата звернення 26.04.2023)

40. Туризм природного кольору: 2017 – Міжнародний рік сталого туризму в ім'я розвитку: Методичні та бібліографічні матеріали / Упоряд. В. Смієкалова; вид. С.О. Андрус; Департамент культури та туризму. Харків, 2017. 46 с.

41. COVID-19-Government-Financing-Support-Programmes-for-Business (2021) <https://www.oecd.org/finance/COVID-19-Government-Financing-Support-Programmes-for-Businesses-2021-Update.pdf> (дата звернення 26.04.2023)

42. The US Federal Reserve has allocated 2 of the trill. dollars to support the country's economy (2021) URL: <https://www.brookings.edu/research/fed-response-to-covid19/> (дата звернення 26.04.2023)

43. Leading business in times of Covid crisis Analysis of the activities of employer and business membership organizations in the COVID-19 pandemic and what comes next (2021) URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_766658.pdf (дата звернення 26.04.2023)

44. Peter Sanfey, Jakov Milatovic, Ana Kresic & Radu Cracan Support for SMEs in the COVID-19 crisis: The case of China (2021) URL: <https://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/cse-economists/support-%20for-smes-in-the-COVID19-crisis-the-case-of-china.html> (дата звернення 26.04.2023)

45. France business support guidance (2021) URL: <https://www.simmons-simmons.com/en/features/coronavirus-covid-19/ck8a77u3w14qg0a98se7bkm2r/government-and-regulatory-covid-19-/ck8751rvl0spq0a88ae978fcv/government-measures-to-support-business/ck8emk5wi12a90988vbm5kego/france-business-support-guidance> (дата звернення 26.04.2023)

46. Jagjit S. Chadha, Luisa Corrado, Jack Meaning, Tobias Schuler (2021) Monetary and fiscal complementarity in the Covid-19 pandemic (2021) URL:

<https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2588~c6429ec7d5.en.pdf> (дата звернення 26.04.2023)

47. Життя після карантину: як новий уряд протистоятиме економічним викликам. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/04/20/kolonka/aleksandr-radchuk/ekonomika/zhyttya-pislya-karantynu-yak-novyj-uryad-protystoyatyme-ekonomichnym-vyklykam> (дата звернення 26.04.2023)

48. Коронавірус VS бізнес: половина підприємців протримається на карантині не більше місяця. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2020/04/2/658857/> (дата звернення 26.04.2023)

49. Стало відомо, скільки кілометрів українських доріг вдалось відновити в 2019 році. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30446073.html> (дата звернення 26.04.2023)

50. Земельний кодекс України із змінами і доповненнями, внесеними Законами України / О.В. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/T012768?an=1331&ed=2019_02_07 (дата звернення 27.04.2023)

51. Національний інститут стратегічних досліджень. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків / Н.І. Щодо розвитку туризму в Україні в умовах підвищених епідемічних ризиків. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-06/turyzm-v-ukraini.pdf> (дата звернення 27.04.2023)

52. Пригара О. (2014). Екологічні проблеми туризму і шляхи їх вирішення. Актуальні питання гуманітарних наук, 8, 404–408.

53. Закон України "Про стратегічну екологічну оцінку". (2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2354-19#Text> (дата звернення 27.04.2023)

54. Корстанье, М.Е. (2020). Вплив коронавірусу на релігійний туризм: це кінець паломництва? Міжнародний журнал релігійного туризму та паломництва, 8, 23–32.

55. Theobald W.F. (Ed.) Global Tourism. Burlington: Elsevier Inc., 2005. p. 8.
56. Global Ecommerce 2019 URL <https://www.emarketer.com/content/global-ecommerce-2019> (дата звернення 27.04.2023)
57. Global Ecommerce 2020 URL <https://www.emarketer.com/content/global-ecommerce-2020> (дата звернення 27.04.2023)
58. Top 10 countries ranked by retail ecommerce sale 2021, URL <https://www.emarketer.com/chart/242909/top-10-countries-ranked-by-retail-ecommerce-sales-2020-2021-billions-change> (дата звернення 28.04.2023)
59. Обсяг ринку інтернет-реклами України (2022), URL <https://vrk.org.ua/ad-market/> (дата звернення 28.04.2023)
60. Минулого року ринок e-commerce досяг \$4 мільярдів (2020), URL <https://dia.dp.gov.ua/minulogo-roku-rinok-e-commerce-dosyag-4-milyardiv/>(дата звернення 28.04.2023)
61. Топ-10 найбільш відвідуваних маркетплейсів в Україні в липні 2020 року, URL: <https://rau.ua/ecommerceuk/top-10-marketplejsiv-lypni-2020/> (дата звернення 28.04.2023)
62. Деякі питання документування управлінської діяльності <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.05.2023).
63. Система електронної взаємодії органів виконавчої влади (СЕВ ОВВ). URL : <https://dir.gov.ua/projects/sev-ovv> (дата звернення: 17.05.2023).
64. У всьому Кабміні електронний документообіг повністю почне працювати до 1 липня. URL : <https://ua.interfax.com.ua/news/general/639124.html> (дата звернення: 17.05.2023).

65. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: розпорядження КМУ від 20 верес. 2017 р. № 649-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/250287124> (дата звернення: 17.05.2023).

66. Махначова Н. М. Е-демократія як інструмент розвитку громадянського суспільства та ефективного партнерства в публічній сфері // Державне управління : удосконалення та розвиток. 2018. № 10. URL : http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/10_2018/25.pdf (дата звернення: 17.05.2023).

67. НБУ розширив можливості системи BankID. URL: <https://www.eprav-da.com.ua/news/2018/10/10/641481/> (дата звернення: 17.05.2023).

68. Додаток Дія <https://osvita.diia.gov.ua/login> (дата звернення: 17.05.2023).

69. У додатку "Дія" з'явилися нові послуги - список та роз'яснення <https://www.unian.ua/economics/other/u-dodatku-diya-z-yavilisya-novi-poslugi-sписок-ta-roz-yasnennya-ostanni-novini-11422558.html> (дата звернення: 17.05.2023).

Додаток А

2020 ЗЕД України				
Країна-партнер	Товарообіг, USD	Експорт, USD	Імпорт, USD	Сальдо, USD
PL Польща	22 781 802,67	361 462,47	22 420 340,20	-22 058 877,73
HU Угорщина	20 031 980,78	2 000,00	20 029 980,78	-20 027 980,78
DE Німеччина	17 149 979,22	452 500,00	16 697 479,22	-16 244 979,22
UZ Узбекистан	12 432 734,39	12 427 604,39	5 130,00	12 422 474,39
DK Данія	8 767 156,73	0,00	8 767 156,73	-8 767 156,73
LB Ліван	8 493 880,88	8 493 880,88	0,00	8 493 880,88
JO Йорданія	6 962 715,66	6 962 715,66	0,00	6 962 715,66
AZ Азербайджан	5 410 120,40	5 410 120,40	0,00	5 410 120,40
SA Саудівська Аравія	4 477 063,85	4 477 063,85	0,00	4 477 063,85
CZ Чехія	4 236 692,70	9 860,00	4 226 832,70	-4 216 972,70
RU Російська Федерація	3 943 500,00	3 891 500,00	52 000,00	3 839 500,00
FR Франція	2 814 233,10	0,00	2 814 233,10	-2 814 233,10
KZ Казахстан	2 582 410,00	2 581 760,00	650,00	2 581 110,00
EG Єгипет	2 130 116,40	2 130 116,40	0,00	2 130 116,40
MD Молдова, Республіка	1 991 542,79	1 991 542,79	0,00	1 991 542,79
NL Нідерланди	1 710 088,35	34 520,00	1 675 568,35	-1 641 048,35
SK Словаччина	1 501 598,55	0,00	1 501 598,55	-1 501 598,55
GB Велика Британія	1 396 755,89	624 250,00	772 505,89	-148 255,89
GE Грузія	757 846,00	757 846,00	0,00	757 846,00
LT Литва	655 436,64	178 200,00	477 236,64	-299 036,64
US США	584 808,40	86 780,00	498 028,40	-411 248,40
TR Туреччина	422 670,82	416 282,00	6 388,82	409 893,18
LY Лівія	384 406,40	384 406,40	0,00	384 406,40
ES Іспанія	223 601,38	0,00	223 601,38	-223 601,38
TJ Таджикистан	169 400,00	169 400,00	0,00	169 400,00
CA Канада	166 846,56	15 390,00	151 456,56	-136 066,56
BE Бельгія	154 797,70	960,00	153 837,70	-152 877,70
AT Австрія	128 217,79	0,00	128 217,79	-128 217,79
JP Японія	116 560,00	56 560,00	60 000,00	-3 440,00
IL Ізраїль	85 589,00	0,00	85 589,00	-85 589,00
IT Італія	50 533,64	0,00	50 533,64	-50 533,64
KR Корея, Республіка	48 347,61	47 660,00	687,61	46 972,39
IR Іран, Ісламська Республіка	47 000,00	47 000,00	0,00	47 000,00
LV Латвія	30 975,81	5 370,00	25 605,81	-20 235,81
AM Вірменія	30 000,00	30 000,00	0,00	30 000,00
SY Сирійська Арабська Республіка	29 600,00	0,00	29 600,00	-29 600,00
ID Індонезія	15 150,00	7 150,00	8 000,00	-850,00
CL Чилі	12 000,00	0,00	12 000,00	-12 000,00
MK Республіка Північна Македонія	11 883,87	0,00	11 883,87	-11 883,87
SV Сальвадор	8 400,00	8 400,00	0,00	8 400,00
BY Білорусь	6 592,50	6 420,00	172,50	6 247,50
BJ Бенін	4 522,00	0,00	4 522,00	-4 522,00
SN Сенегал	3 820,00	0,00	3 820,00	-3 820,00

MG Мадагаскар	3 630,00	0,00	3 630,00	-3 630,00
CN Китай	3 339,66	0,00	3 339,66	-3 339,66
SG Сингапур	3 104,10	0,00	3 104,10	-3 104,10
TL Тимор-Лешті	2 820,00	0,00	2 820,00	-2 820,00
VN В'єтнам	2 230,00	2 230,00	0,00	2 230,00
EE Естонія	2 008,00	0,00	2 008,00	-2 008,00
UY Уругвай	2 000,00	0,00	2 000,00	-2 000,00
AE Об'єднані Арабські Емірати	1 820,00	1 820,00	0,00	1 820,00
IQ Ірак	1 700,00	1 700,00	0,00	1 700,00
BH Бахрейн	1 390,00	1 390,00	0,00	1 390,00
CH Швейцарія	1 224,82	240,00	984,82	-744,82
KG Киргизстан	150,00	150,00	0,00	150,00
TH Таїланд	90,00	90,00	0,00	90,00
ZA Південна Африка	70,00	70,00	0,00	70,00
RO Румунія	2,38	2,38	0,00	2,38
-	0,00	0,00	0,00	0,00

Додаток Б

2019 ЗЕД України				
Країна-партнер	Товарообіг, USD	Експорт, USD	Імпорт, USD	Сальдо, USD
HU Угорщина	21 396 659,23	0,00	21 396 659,23	-21 396 659,23
LB Ліван	20 579 646,01	20 579 646,01	0,00	20 579 646,01
DE Німеччина	18 592 258,82	127 760,00	18 464 498,82	-18 336 738,82
PL Польща	18 252 418,36	427 923,15	17 824 495,21	-17 396 572,06
UZ Узбекистан	10 215 424,13	10 201 074,13	14 350,00	10 186 724,13
AZ Азербайджан	8 278 029,06	8 278 029,06	0,00	8 278 029,06
CZ Чехія	6 403 871,41	3 930,00	6 399 941,41	-6 396 011,41
DK Данія	5 795 395,70	0,00	5 795 395,70	-5 795 395,70
JO Йорданія	4 950 571,43	4 950 571,43	0,00	4 950 571,43
EG Єгипет	4 733 350,10	4 733 350,10	0,00	4 733 350,10
RU Російська Федерація	3 622 470,00	3 622 470,00	0,00	3 622 470,00
FR Франція	2 501 388,44	0,00	2 501 388,44	-2 501 388,44
LY Лівія	2 286 048,79	2 286 048,79	0,00	2 286 048,79
GE Грузія	2 093 670,03	2 093 670,03	0,00	2 093 670,03
KZ Казахстан	2 005 313,99	2 004 930,00	383,99	2 004 546,01
NL Нідерланди	1 372 825,64	48 770,00	1 324 055,64	-1 275 285,64
TR Туреччина	1 247 261,24	1 247 261,24	0,00	1 247 261,24
MD Молдова, Республіка	782 339,19	782 040,00	299,19	781 740,81
GB Велика Британія	746 684,81	96 170,00	650 514,81	-554 344,81
TM Туркменистан	724 132,04	724 132,04	0,00	724 132,04
SK Словаччина	705 888,18	0,00	705 888,18	-705 888,18
US США	516 867,00	16 790,00	500 077,00	-483 287,00
AT Австрія	439 595,85	0,00	439 595,85	-439 595,85
LT Литва	286 496,01	129 860,00	156 636,01	-26 776,01
TH Таїланд	222 380,00	222 380,00	0,00	222 380,00
BE Бельгія	117 430,28	0,00	117 430,28	-117 430,28
CA Канада	98 289,01	10 320,00	87 969,01	-77 649,01
IL Ізраїль	90 549,00	0,00	90 549,00	-90 549,00
IR Іран, Ісламська Республіка	61 800,00	61 800,00	0,00	61 800,00
IT Італія	50 787,38	0,00	50 787,38	-50 787,38
JP Японія	45 490,00	45 490,00	0,00	45 490,00
ES Іспанія	45 208,78	290,00	44 918,78	-44 628,78
SY Сирійська Арабська Республіка	31 840,00	0,00	31 840,00	-31 840,00
AE Об'єднані Арабські Емірати	26 650,00	26 650,00	0,00	26 650,00
IQ Ірак	25 750,00	25 750,00	0,00	25 750,00
KR Корея, Республіка	25 690,00	25 690,00	0,00	25 690,00
TJ Таджикистан	20 688,00	20 688,00	0,00	20 688,00
AM Вірменія	19 900,00	19 900,00	0,00	19 900,00
GY Гаяна	19 140,00	0,00	19 140,00	-19 140,00
UY Уругвай	11 800,00	0,00	11 800,00	-11 800,00
SV Сальвадор	11 400,00	11 400,00	0,00	11 400,00
LV Латвія	10 745,94	0,00	10 745,94	-10 745,94

ID Індонезія	10 345,48	10 160,00	185,48	9 974,52
SB Соломонові острови	8 933,00	0,00	8 933,00	-8 933,00
TL Тимор-Лешті	6 980,00	0,00	6 980,00	-6 980,00
BY Білорусь	5 760,29	5 160,00	600,29	4 559,71
SD Судан	4 800,00	0,00	4 800,00	-4 800,00
TO Тонга	3 160,00	0,00	3 160,00	-3 160,00
CH Швейцарія	3 132,15	0,00	3 132,15	-3 132,15
BH Бахрейн	2 550,00	2 550,00	0,00	2 550,00
SE Швеція	2 350,33	0,00	2 350,33	-2 350,33
HK Гонконг	2 320,00	2 320,00	0,00	2 320,00
TW Тайвань, провінція Китаю	2 070,00	2 070,00	0,00	2 070,00
QA Катар	1 940,00	1 940,00	0,00	1 940,00
VN В'єтнам	1 940,00	1 940,00	0,00	1 940,00
OM Оман	1 500,00	1 500,00	0,00	1 500,00
AU Австралія	1 339,23	0,00	1 339,23	-1 339,23
CN Китай	1 237,22	0,00	1 237,22	-1 237,22
ZA Південна Африка	753,50	0,00	753,50	-753,50
KG Киргизстан	630,00	630,00	0,00	630,00
KW Кувейт	320,00	320,00	0,00	320,00
CI Кот-Д'Івуар	231,49	0,00	231,49	-231,49
PH Філіппіни	103,87	0,00	103,87	-103,87
CM Камерун	58,47	0,00	58,47	-58,47
RO Румунія	2,19	2,19	0,00	2,19
-	0,00	0,00	0,00	0,00

Додаток В

2018 ЗЕД України				
Країна-партнер	Товарообіг, USD	Експорт, USD	Імпорт, USD	Сальдо, USD
DE Німеччина	20 915 936,24	70 600,00	20 845 336,24	-20 774 736,24
PL Польща	18 284 473,26	397 620,91	17 886 852,35	-17 489 231,44
HU Угорщина	15 703 995,20	0,00	15 703 995,20	-15 703 995,20
LB Ліван	14 675 916,27	14 675 916,27	0,00	14 675 916,27
JO Йорданія	8 162 469,09	8 162 469,09	0,00	8 162 469,09
DK Данія	6 481 687,59	0,00	6 481 687,59	-6 481 687,59
UZ Узбекистан	6 100 207,90	6 017 007,90	83 200,00	5 933 807,90
AZ Азербайджан	4 693 474,56	4 693 474,56	0,00	4 693 474,56
FR Франція	3 515 844,79	310,00	3 515 534,79	-3 515 224,79
NL Нідерланди	2 574 356,12	40 010,00	2 534 346,12	-2 494 336,12
EG Єгипет	2 484 097,30	2 484 097,30	0,00	2 484 097,30
RU Російська Федерація	2 384 583,90	2 263 000,00	121 583,90	2 141 416,10
TR Туреччина	2 025 120,01	2 013 870,01	11 250,00	2 002 620,01
LY Лівія	1 644 125,00	1 644 125,00	0,00	1 644 125,00
GE Грузія	1 602 758,90	1 602 758,90	0,00	1 602 758,90
CZ Чехія	1 573 598,07	0,00	1 573 598,07	-1 573 598,07
KZ Казахстан	1 427 010,00	1 427 010,00	0,00	1 427 010,00
SK Словаччина	1 106 178,18	0,00	1 106 178,18	-1 106 178,18
US США	657 120,60	50 750,00	606 370,60	-555 620,60
GB Велика Британія	410 592,79	0,00	410 592,79	-410 592,79
AT Австрія	256 363,31	0,00	256 363,31	-256 363,31
MD Молдова, Республіка	183 680,00	183 680,00	0,00	183 680,00
LV Латвія	124 930,00	0,00	124 930,00	-124 930,00
LT Литва	124 860,00	124 860,00	0,00	124 860,00
TM Туркменистан	122 100,00	122 100,00	0,00	122 100,00
IL Ізраїль	110 560,18	1 150,00	109 410,18	-108 260,18
CA Канада	99 404,74	15 530,00	83 874,74	-68 344,74
IT Італія	71 746,14	0,00	71 746,14	-71 746,14
AM Вірменія	71 420,00	71 420,00	0,00	71 420,00
IE Ірландія	67 700,77	0,00	67 700,77	-67 700,77
BE Бельгія	62 911,83	0,00	62 911,83	-62 911,83
SY Сирійська Арабська Республіка	53 513,00	9 000,00	44 513,00	-35 513,00
ES Іспанія	30 941,91	350,00	30 591,91	-30 241,91
JP Японія	30 020,00	30 020,00	0,00	30 020,00
UY Уругвай	27 200,00	0,00	27 200,00	-27 200,00
KR Корея, Республіка	23 877,24	22 670,00	1 207,24	21 462,76
CH Швейцарія	22 434,40	3 340,00	19 094,40	-15 754,40
SB Соломонові острови	18 315,00	0,00	18 315,00	-18 315,00
HK Гонконг	16 810,00	16 810,00	0,00	16 810,00
MG Мадагаскар	9 575,00	0,00	9 575,00	-9 575,00
TH Таїланд	8 440,00	8 440,00	0,00	8 440,00
SR Суринам	7 621,64	0,00	7 621,64	-7 621,64
BD Бангладеш	7 490,00	7 490,00	0,00	7 490,00

CG Конго	6 050,00	0,00	6 050,00	-6 050,00
ID Індонезія	5 290,00	1 200,00	4 090,00	-2 890,00
AE Об'єднані Арабські Емірати	3 104,75	2 100,00	1 004,75	1 095,25
MU Маврикій	2 925,00	0,00	2 925,00	-2 925,00
QA Катар	1 780,00	1 780,00	0,00	1 780,00
MY Малайзія	1 440,00	1 440,00	0,00	1 440,00
ZA Південна Африка	1 393,73	0,00	1 393,73	-1 393,73
TN Туніс	1 272,72	0,00	1 272,72	-1 272,72
TW Тайвань, провінція Китаю	1 190,00	1 190,00	0,00	1 190,00
CN Китай	902,44	0,00	902,44	-902,44
-	0,00	0,00	0,00	0,00